

NAGY ILONA

A MAGYAR MONDAKUTATÁS FEHÉR FOLTJA: A MODERN MONDÁK¹

A modern monda kutatásának magyarországi hiánya és némi óhaj ennek a hiánynak a megszüntetésére indít erre a bemutatásra. A mondák eme alműfaja a nemzetközi tudományos életben ma már vezető folkloristák életművének fő tárgya, de számosan vannak olyanok is, akik csupán egy-két tanulmány vagy szöveggyűjtemény elkészítésével jelzik, hogy vonzóknak és fontosnak tartják kutatásaik kiterjesztését erre a tartományra is. A téma eddigi szakirodalmának áttanulmányozásához hovatovább egy emberöltő is kevés, mégsem lehet találni az idevágó művek, és értelemszerűen hivatkozásaik között egyetlen magyart sem. A jövőbeli kutatások serkentésére tehát 1. az eddigi külföldi szakirodalom összefoglalását és 2. az esetlegesen összegyűjtött magyar anyag közrebocsátását látjuk célszerűnek. Ez utóbbi művelet során természetesen az eddigi – számbelileg szerény, ám igen fontos – közlésről sem feledkezünk meg.

1. NEMZETKÖZI KUTATÁS

1.1. TERMINOLÓGIAI KÉRDÉSEK

Általában a modern, városi (urban) és a kortárs (contemporary) jelzők, illetve kombinációik uralják az angol és lefordított megfelelőik a nemzetközi szakirodalomban a mondák egy jellegzetes csoportjának elnevezéseit. Mivel mindegyik jelző pontatlan és vitatható, jelen esetben a választásunk is tetszőleges volt: elméletileg éppen úgy indokolhatatlan, mint az összes többi. Sokat idézett, provokatív című

¹ A Magyar Néprajzi Társaság Folklore Szakosztálya és az ELTE Folklore Tanszéke és Folklor Szövegelemzési Munkacsoportja által 2005. március 11-én szervezett konferencián elhangzott előadás kibővített változata. 2006. május 29. és június 1. között az ISCLR (International Society for Contemporary Legend Research) Koppenhágában tartotta konferenciáját, ahol Voigt Vilmos „Is Hungary an Immune Country against Contemporary Legend?” címmel tartott előadást: ennek a szövegét kéziratomban elkészítésekor nem ismertem. A német és angol szövegek saját fordításaim.

írásában („Mi 'modern' a modern mondában?") G. Bennett arra a megállapításra jut, hogy tartalmi szempontból a címben feltett kérdésre az a válasz, hogy semmi (állandó, örök, „perennial” témák és gyakran igen régóta ismert motívumok fordulnak elő bennük). A kutatást ezért szerinte az előadásra kell összpontosítani, és pszichológiai szempontokat kell előtérbe helyezni. Mind az előadók, mind a hallgatók viszonyulásai ezekhez a történetekhez nagyon különbözőek lehetnek: a teljes elfogadás és a teljes elutasítás közötti hosszú skálán helyezhetők el (megtörtént, megtörténhetett, biztos, hogy nem történt meg). Ez az új szerinte a modern mondában, amely bizonyos esetekben lehet a monda, a hazugság- és a tanítómesé, valamint az élményelbeszélés elemeinek sajátos keveréke, amely egy valós–valótlan oppozíciót hoz létre. Szerinte a hagyományos mondára ez nem jellemző, hiszen az azt hallgató közösségben már teljes a konszenzus a műfajában felismert és elfogadott elbeszélés valóságtartalmát illetően (BENNETT, 1985, 228–229). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a modern monda sokkal több műfajjal áll rokonságban (rémhír, pletyka, tréfa, vicc stb.), mint Bennett gondolta. A hagyományos mondához való viszonyulás a hagyományos, homogénnek elképzelt közösségekben is éppen olyan ambivalens lehet, mint az urbanizáltakban a modern mondához. Ráadásul Bennett egy meglehetősen régi (Friedrich Ranke által 1925-ben alkotott) mondadefiniíciót alkalmaz, és példának a szentek legendáit hozza fel, mivel az angolban a legendát és a mondat egyazon terminus jelöli.

A városi monda elnevezéssel azt kívánják hangsúlyozni, hogy ezek a történetek nem a „paraszti”, „archaikus” vagy éppen „primitív” kultúrák, hanem az iparosított, urbanizált közösségekben élők produktumai. Meg kell azonban különböztetnünk őket azoktól a városi mondáktól, amelyek meglehetősen jól körülhatárolható tartalmi egységbe rendeződnek, és a városok történetét színesítik. Szenzációkat, furcsaságokat beszélnek el különös személyekről, helyekről, különös eseményekről tudósítanak. Az egyes városok mondarepertoárját nemcsak a helyi lakosok ismerik, hanem a turisták számára is vonzó attrakció ezek ismertetése. Budapesten a városi folklór egyik legismertebb darabja a lánchídi oroszlánok nyelvéről szóló történet, amelynek 1896-os közzététele után majdnem száz évvel Dobos Ilona négy különböző változatát gyűjtötte fel, feltehetően a Néprajzi Múzeum épületében (DOBOS, 1986, 260–261). Az elkülönítés azonban ebben az esetben sem mindig egyértelmű: Dégh Linda például ide sorolja ugyan az egyes nagyvárosokban (Bern, Berlin, Bécs) „megesett”, modern kori szellemjárásokról, boszorkányságokról, vagy éppen az ott megjelent UFÓ-król szóló mondákat is, de ezeket már akár abba a kortárs mondának is nevezett csoportba is tehetjük, amelytől ő éppen el kívánta különíteni a várostörténettel összefüggő narratívákat (DÉGH, 2001, 86–87). A modern monda is kötődhet konkrét városi helyszínhez, és akkor akár egy folklorisztikus várostörténet részévé válhat: bécsi helyszíneket megnevező modern mondák (egér a kenyérben, iskolás gyermekek elrablása szervkereskedők által stb.) is bekerültek a bécsi történeti mondák gyűjteményébe, amelynek első darabja a Habsburg ház eredetéről szól.²

²PETZOLDT, 1993. Sagen der Gegenwart című fejezet 8 szöveggel: 258–262.

A városi monda tehát nem faluról „hatol be” a városba, mint a beköltöző falusi népesség hazuról hozott és tovább őrzött folklórja, hanem éppen fordítva, a városban keletkezik és vagy elterjed falun is, vagy nem. Sőt, a magasan fejlett, ipari civilizációktól kiindulva halad a kevésbé fejlettek irányába. Több mondatípusról állapították meg, hogy az Egyesült Államokból került Nyugat-Európába, illetve Nyugatról érkezett Közép- és Kelet-Európába. A műfaj mint újnak tűnő jelenség felbukkanását sem megszokott terepükön észlelték a folklórkutatók, hanem saját környezetükben. Az már éppenséggel a modern monda ismervei közé számít, hogy első látásra még a képzett kutatók sem ismerték fel annak folklór természetét. Dégh Linda levélben kért adatokat európai folklórlista kollégáktól „Az ellopott nagymama” típusú történethez a hatvanas évek közepén, mire olyan válaszok is érkeztek, hogy ez nem folklór, ez ott náluk valóban megtörtént (DÉGH, 1991, 16–17; 1996, 33–34; 2001, 64). A városi monda elnevezést J. H. BRUNVAND vezette be a nyolcvanas évek elején (1981), amelyet hamarosan felváltott, de ki nem szorított a kortárs monda terminus használata.

Mindezen terminusok jogosult használata megkérdőjelezhető. Mitől modern, ha tipológiai párhuzamait esetleg már az ókorban is ismerték, más esetben első előfordulását mondjuk Navarrai Margitnál vagy a 19. századi sajtóban fedezzük fel? Ami ma modern, milyen lesz ötven év múlva? Miért városi, amikor falun is terjed? Kifejezetten falusi milióba helyezett és ott népszerű például a „Felrobbant disznó” története: a gázzal leölt és azzal feltöltődött disznó a perzseléskor felrobban, a szétrepült húsdarabokat úgy szedegetik le a kerítéskarókról. Az információs társadalom egyébként egyre kevésbé mutatja a város és a falu közti különbséget. Ami pedig a kortárs jelzöt illeti, minden monda kortárs a feljegyzésének idején. Ha talózunk az eddig kiadott gyűjteményekben, vagy a tanulmányokban közöltek tekintjük, számos, úgymond hagyományos mondára találunk, amelyeket eddig senkinek sem jutott volna eszébe ebben az újonnan kreált csoportban elhelyezni. Továbbmenve, a kortárs monda mint műfajmegjelölés tulajdonképpen nemcsak mondat takar, még akkor sem, ha ragaszkodunk ahhoz, hogy valamilyen hiedelem vagy legalábbis egy elhitt történet álljon a középpontjában. Műfajok sokaságát nevezhetjük meg, amelyek használata sok esetben indokoltabb a mondáénál, például okáért a tréfák esetében. A sokféleség összefogására tett kísérlet megfogalmazódik a *Contemporary Legend* folyóirat címlapjának verzóján: „a monda’ terminust a szó legszélesebb értelmezésében használjuk, úgy, hogy magában foglalja a Sage-t, a közlést, közkeletű híreszteléseket, kijelentéseket és hiedelmeket, valamint az elbeszéléseket. Hasonlóképpen, a ’kortárs’ jelző nem csak az ún. ’modern városi mondára’ vonatkozik, hanem azokra a mondákra is, amelyek egy adott közösségben éppen közszájon forognak.”³

Ha történetesen az aktuális (nép-)mese, aktuális népi elbeszélés („topical [folk]tale, topical [folk] narrative – aktuelle [Volks] Erzählung) névvel illetjük a

³„the term 'legend' is interpreted in its broadest sense as including Sagen, dites, popular rumors, sayings and beliefs, as well as narrative. Similarly, 'contemporary' refers not only to so-called 'modern urban legends' but also to legends in active circulation in a given community.”

vizsgált jelenséget – véli R. Wehse –, különböző műfajokhoz tartozó elbeszéléseket tekinthetünk együvé tartozónak. Ily módon egyaránt kizárható a vizsgálatból a már nem élő hagyomány és a múltra vonatkozó emlékezés (WEHSE, 1995, 149). Ismereteink szerint eddig még nem mutatkozott jele annak, hogy javaslatát valaki is elfogadta volna.

Dégh Linda számos korábbi munkájában, előadásában (például a Pécsi Tudományegyetem Néprajz tanszékén is) kifejtette azt a nézetét, amelyet monda-monográfiájában részletesen újra tárgyalt. Szerinte vagy el kell vetnünk magának a mondának a fogalmát, ha olyan sok, egymástól erősen különböző alkategória tartozik hozzá, vagy éppen ellenkezőleg, ha ezek lényeges hasonlóságai nagyobbak, mint különbségeik, magukat az alkategóriákat kell mellőznünk. „A monda akkor monda, ha tartalmazza a hiedelemről való véleménynyilvánítást. Rövid vagy hosszú, teljes vagy töredékes, helyi vagy globális, természetfeletti, elborzasztó, misztikus vagy groteszk, szólhat akár az elbeszélő saját élményéről, akár máséról, az elmentéses vélemények teszik a mondát mondává” (DÉGH, 2001, 97). Ugyanitt felsorolja, hogy milyen műfajokat és műfaji alkategóriákat kíván a monda fogalma alatt tárgyalni. Hétköznapi történet (Alltagsgeschichte), anekdota, casus, chronikate, Chroniknotiz, kortárs monda, hiedelemmonda (belief legend), hiedelemtörténet (belief story), közlés (dite), emlékező monda (Erinnerungssage), élménytörténet (Erlebnisgeschichte), élménybeszámoló (Erinnerungsbericht), szórakoztató monda (entertainment legend), exemplum történet (exemplary story), fikció (fikt), történet (Geschichte), horror történet, mondaszerű élményelbeszélés (legend-like experience story), mítosz, személyes élményelbeszélés (personal experience story), rémhír (rumor), rémhír monda (rumor legend), mondaszámoló (Sagenbericht), mondaszerű elbeszélés (sagenhafte Erzählung), babona (superstition), babonás történet (superstitious story), igaz történet (true story), városi hiedelemmese (urban belief tale) és városi monda.⁴ Az újabb terminológiai javaslatok közül bevonja még a media narraform, a replika monda (retort legend), a mulattató monda (amusing legend), a veszélytől óvó monda (admonitory legend), végül a csúf (nasty) és az ellenséges érzelmeket kifejező (hostility) monda fogalmakat (DÉGH, 2001, 97).⁵

A teljesség kedvéért meg kell említeni még egyéb terminusokat is. A nyolcvanas évek elején Helmut Fischer új mondákról (neue Sagen), jelenkori új mondákról (neue Sagen der Gegenwart) írt, Brednich mai mondaszerű történetekről (sagenhafte Geschichte der Gegenwart), míg a svéd Bengt af Klintberg könyveinek a „népmondák napjainkban” (volksägner i vår tid) alcímet adta. Maga sem sejtet-

⁴ A von Sydow-féle kategóriák közül nem fordítottuk le azokat, amelyeket a magyar kutatás vagy nem használ, vagy ha igen, az eredeti német kifejezést használja. Vö. VON SYDOW, Carl Wilhelm: Kategorien der Prosa-Volksdichtung. In: *Selected Papers on Folklore*. Copenhagen, Rosenkilde & Bagger, 1948, 60–85.

⁵ Az első Sylvia Grider 1976-ban készült, kéziratban lévő PhD disszertációjában található a bloomingtoni Indiana Universityn. A két utolsó terminust Paul Smith vezette be: Contemporary Legends: Prosaic Narratives? *Folklore*, 106, 1995, 98–99. A közbülsők Juha Pentikäinentől származnak: The Structure and Function of Legend. *Studia Fennica* 33, 1989, 176–186.

te, hogy a svédek az általa lelkesen gyűjtött és rendszeres vasárnapi rádióelőadásokon ismertetett történeteket egész egyszerűen „klingberges”-nek fogják nevezni.⁶

Mivel valamennyi terminus kutatói találmány és használatukban semmiféle közmegegyezés nincs, elvetésüket, miként DÉGH Linda javasolta, praktikus okból nem tartjuk célszerűnek, talán maradhatunk a modern monda elnevezésnél. Az *Encyklopädie des Märchens*, ha nem is pontosan ezt a kifejezést használja, címválasztásában hasonló gondolatot rejt. Az ide tartozó elbeszéléshalmazt a monda (Sage) címszó alá rendeli, és „Recens megjelenési formák” (Rezente Erscheinungsformen) alcímmel látja el (BREDNICH, 2004, 1041–1049).

A remélhetően meginduló magyar kutatást a jelen tanulmányban használt modern jelző semmiképpen nem kívánja befolyásolni. Az angol nyelvterület dominanciája nem csak a modern mondák megteremtésében, hanem kutatásában is nyilvánvaló, ezért még csodálkozunk sem lehet, hogy a 'contemporary legend' terminus már elfoglalta helyét a német szótárban, miként a német 'Märchen' az angolban.⁷ A magyar kutatás bármelyik megoldást választhatja.

1.2. KUTATÁSTÖRTÉNET

R. W. Brednich az *Encyklopädie des Märchens*ben kiváló összefoglalást készített arról, hogy a modernnek tekinthető monda miként került a folklorisztikai érdeklődés látóterébe, és milyen fontosabb műveket produkált az intenzívvé váló kutatás az elmúlt évtizedekben. Wilhelm Mannhardt a *Mélusine* című francia folyóiratban már az 1870-es években felhívta a figyelmet a modern mondák keletkezésére: ezt a francia kutatók, köztük Paul Sébillot munkái követték, akik a jelenséggel nyomban foglalkozni is kezdtek. Németországban a harmincas években fellendülő monda-kutatás az „újságmondák” (Zeitungssage) felé fordult: nem véletlen, tehetjük hozzá, hogy a háború utáni állapotok illusztrálására a „Gyilkos szülők” (Mordeltern, ICL H 25; Killing the Returned Soldier, ATU 939A) története járta be a sajtót. Alfred Karasek a „megölt és besózott testvérke” és a „hullaházi gaztett” történetének újságban való megjelenéséről írt. A náciizmus okozta törést a második világháború után némi fellendülés követte, nevezetesen Walter Anderson tanulmánya a napilapokban megjelenő népi, majd Hermann Bausinger írásai az olyan mindennapi elbeszélésekről (alltägliche Erzählen), amelyekben megjelennek a modern mondák. H. F. WEISSER tanulmányában a kísértetházakról szóló sajtóhíreket tette közzé (1968, 404–409). Amerikában a 40-es évek elején már írtak (R. Beardsley és R. Hankey) „Az eltűnő stopposról” (Vanishing Hitchhiker, Mot. 332.3.3.1.),

⁶ Szabó Mátyás szíves közlése. Tőle hallottam, hogy a svéd gyerekek, ha szórakozni akarnak, ezt kérdezik egymástól: „Tudsz egy jó klingbergest?”

⁷ Innsbruckban készült az *Index der Contemporary Legends*. Vö. SCHNEIDER, 1999, 167. (Kiemelés tőlem: N. I.) Végleges címében már szétvált az angol és a német terminológia: SCHNEIDER, 2007.

majd a háborús vándortörténetekről, sajtóban terjesztett horror mondákról (E. W. Baughman).

A hatvanas években kezdtek különböző foglalkozási csoportok és különböző korcsoportok folklórja felé fordulni, ami a modern mondákra történt rácsodálkozást is eredményezte. Később ugyan, de a helsinki gyermekfolklór gyűjtésén szerzett tapasztalatok (kérdőíves felmérés) alapján készíthette el például Leea Virtanen a maga városi mondagyűjteményét, amely 100 mondatípust tartalmaz.⁸ A hatvanas években indult a bloomingtoni egyetem folklór intézetének folyóirata, az *Indiana Folklore*, amely az amerikai városi mondákra specializálódott. Ugyanebben az év-tizedben Dégh Linda „kis monográfiákat” tett közzé a legnépszerűbb típusokból: „Az eltűnt nagymama” (The Runaway Grandmother), „A kampó” (The Hook), „Egy leány barátjának a halála” (The Boyfriend’s Death, mindhárom 1968), „A szobatársnő halála” (The Roommate’s Death, 1969). Már ezekben a műveiben is jelezte, hogy semmiféle különbséget nem vél felfedezni a hagyományos európai népmonda és a városi, ipari környezet szülte amerikai mondák között. Jan Harold BRUNVAND volt az, aki ezt a koncepciót továbbfejlesztette, ám a szóban forgó műfajt „városi mondának” (urban legend) nevezte el, és elsőként tett közzé egy nagy sikert aratott gyűjteményt (1981a), majd számos újabbat még, végül összeállította a városi monda enciklopédiáját is (2001). Követői közé számít az angol Paul Smith, aki a műfajt „csúf mondának” nevezte el.⁹

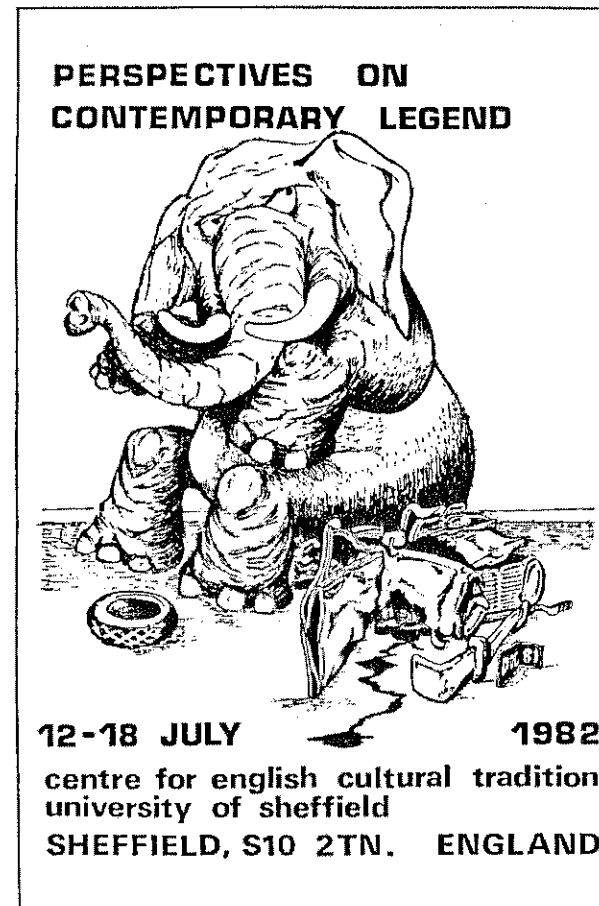
A nyolcvanas évek elejétől körvonalazódott egy határozott irány a mondakutatásban, amely a modern vagy városi, majd az egyre általánosabban használt kortársi monda névvel illetett elbeszéléscsoportot kezdte vizsgálni. A sheffieldi egyetemen (The Centre for English Cultural Tradition and Language szervezésében) 1982 nyarán Paul Smith kezdeményezésére jött létre az első szeminárium, amelyet évente újabbak követtek, és magukhoz vonzották a vezető folkloristák népes csoportját.

Az előadásokat közzétevő sorozatuk, a *Perspectives on Contemporary Legend* öt kötetet ért meg, az első kivételével még valamennyi kapható, a bibliográfiakötettel együtt.¹⁰ A kezdeményező P. Smith ugyanis Gillian Bennett-tel elkészítette az összegzést a „sheffieldiek” első öt évének ténykedéséről, majd közösen a téma bibliográfiáját is összeállították (BENNETT–SMITH, 1990, 1993). 1988-ban megalakult az International Society for Contemporary Legend Research (ISCLR), folyóirata a *Contemporary Legend* lett Paul Smith szerkesztésében, a konferenciáit kezdetben váltakozva tartotta Sheffieldben és Amerikában (például a newfound-

⁸ *Varastettu isoäiti. Kaupungin kansantarinoita* (Az ellopott nagymama. Városi népmondák). Helsinki, 1987. Az 1975-ben végzett munka során Bengt af Klintberg svéd kérdőívét használta. Ekkor még, mint írta, a finnországi falusi lakosság erről az „új” (nem tudom eldönteni, hogy a kiemelés kitől származik, N. I.) hagyományról vajmi keveset tudott, ám 1987-ben, illetve 1989-ben már több ilyen szöveget lehetett rögzíteni. Nem nehéz megállapítani, írja Voigt Vilmos, hogy több finn változat talán egyenesen a svéd tömegkommunikációból ered. VOIGT, 1998b.

⁹ A fenti áttekintés részben BREDNICH, 2001, 1040–1043 alapján készült.

¹⁰ <http://www.panam.edu/faculty/mglazer/isclr/Pers.Seri.htm>

Poster for the 1982 Seminar

1. ábra. Az első szeminárium plakátja

landi egyetemen), ma már változatos helyszíneken. 2006-ban a Koppenhágában megtartott konferencián két szekció csak a Katrina hurrikán folklórával foglalkozott. A társaság folyóiratának szerkesztését 1998-ban Joseph P. Goodwin vette át (New Series, Vol. 1.),¹¹ ma már Cathy Preston szerkeszti, változatlan koncepcióval és változatlan szerkesztőbizottsággal.¹²

¹¹ Bővebben lásd NAGY, 2004.

¹² Gillian Bennett, Rolf Brednich, Carsten Bregenhoj, Véronique Champion-Vincent, Dégh Linda, Mark Glazer, Sylvia Grider, Sandy Hobbs, Bengt af Klintberg, Pat Mullen, W. F. H. Nicolaisen. Reimund Kvideland nevét már nem írhatom ide: a kézirat készítése (2006. július 4.) közben értesültem néhány héttel korábban bekövetkezett váratlan és korai haláláról.

Hírlevelük is van, amely web-oldalon is elérhető, on-line archívumuk a 36. számig (1995. január) követhető vissza.¹³ A hírlevél neve *FOAFtale News*, egy tréfás rövidítés („friend of a friend”, egy barátom barátja), amely azt hivatott kifejezni, hogy ezek a történetek mindig olyasvalakivel estek meg, aki az elbeszélőtől két vagy három „lépésre” áll: a barátja unokatestvérével, munkatársa nagynénjével, az autószerelője szomszédjával, a fodrásza ismerősével stb. A szót Rodney DALE alkotta és tette közzé 1978-ban megjelent könyvében, amely a modern mondagyűjtemények előképévé vált, a szó pedig a „sheffildiek” kedvencévé.¹⁴

A nyolcvanas, kilencvenes években, és azóta is, sikerkönyvekké vált gyűjtemények jelentek meg az Egyesült Államokban, Németországban, Ausztriában, Svédországban, Finnországban, Franciaországban, Olaszországban, Hollandiában: egyéb közlések, tanulmányok pedig szinte minden helyéről a világnak (Sigrid Schmidt namíbiai történetekről szóló tanulmányait említhetjük példának) (SCHMIDT, 2000).¹⁵ A kutatókat az igaznak hitt különös történetek kontinenseket átívelő vándorútja éppen olyan lázba képes hozni, mint a folklorisztika kialakulásának idején, a 19. században az akkori folkloristákat a folklór nemzetközi voltának felismerése. A dolog különöségét a hírekben rejlő narratívák folklór természetének felfedezése adja.

A típusmonográfiák, elemző tanulmányok egyik központi kérdése a hagyományos folklorisztikai kérdés: a modern mondák és a klasszikus folklór műfajok (monda, anekdota, vicc) kapcsolata, különösen a népinek tartott mondák korai változatainak átalakulása modern mondává, a kontinuitás kimutatása az egyes elbe-

¹³ 2005. 07. 19-i letöltés adata. <http://users.aber.ac.uk/mikkstaff/>

¹⁴ *The Tumour in the Whale. An Hilarious Collection of Apocryphal Anecdotes.* London.

¹⁵ Elsőnek elemzett, egyes szám első személyben előadott története röviden a következő: az elbeszélő, aki 36 éves kórházi ápolónő, egy alkalommal zuhogó esőben vezetett egy teherautót, amelyen egy üres koporsó volt, hogy egy távoli vidéken meghalt páciensük holttestét elszállítsa. Útközben valaki felkérkedett a kocsihoz, és az eső elől bebújt a koporsóba. Majd egy másik utasnak is megengedték (többen voltak az autóban), hogy felmásson a kocsi rakterére, ám az illető nem tudta, hogy valaki bemászott a koporsóba. Amikor az eső szünni kezdett, az első stoppos elkezdett kikászálódni a koporsóból. A második stoppos rémült kiáltások közepette leugrott a kocsihoz, és menten szörnyet halt. Így öt kellett a koporsóba fektetni, amit egy másik halottnak szántak. A kocsi utasait – kivéve a történet elbeszélőjét, aki uralkodni tudott rémületén, mert „szokva volt a páciensekhez” – sokkos állapotban vették kezelésbe a legközelebbi kórházban. Számos afrikai variáns mellett Schmidt idéz két német adatot (az egyiket Würtembergben hallották 1946-ban), több olaszt, egy nagyon hasonló hollandot, és hat távolabbi variánst Frieslandból (van der Kooij gyűjteményéből, típusszám 1318D: valaki titokban mászik be a koporsóba, amikor elkezd beszélni a sofőröz, az sokkos állapotba kerül). Schmidt egyik afrikai, Burundiból származó adatát Peter Burgertől veszi (*De gebraden baby: Sagen en geruchten uit het moderne leven.* 1995. Amsterdam, Prometheus), aki egy magyarországi adatot is ismertett művében (46–47). Mivel ezt nem állt módunkban megtekinteni, nem tudjuk az általa idézett magyar adatot beazonosítani. Tanulmányunkban ezt a kitérőt tulajdonképpen ennek az ismeretlen magyar adatnak a kedvéért tettük.

szeléstípusok esetében. A gondot az okozza, hogy a különböző korokból származó régi adatok felfedezése sem támasztja alá azt az elképzelést, hogy a strukturálisan, tipológiailag megállapítható azonosság egyben a folyamatosság bizonyítéka is, hiszen többnyire hiányoznak a közbülső adatok, amelyek ezt dokumentálnák.

Sokat idézett példa az eltűnő stoppos esete, amelynek „klasszikus” (a paraszti környezet „miliódominanciáját” mutató) formáját Will Erich Peuckert 1965-ben megjelent munkájából szokás idézni. Saját nagyapja történetét tette közzé, amelyet a családi szájhagyomány őrzött meg.

A másik történet abból az időből való, amikor kocsislegény volt, és egyszer Bunzlauból jött haza, és félúton Liebichau és Töpfendorf között állt az úton egy asszony, egy töpörödött öreg anyóka, és megkérdezte, hogy elvinné-e egy darabon. Hát hogyne, mondja neki, és megállítja a lovakat. Az előbb feladja neki a kosarát, majd felteszi a lábát a kocsi hágsójára, és lépne fel. Mivel öregasszony volt, azt gondolja a nagyapám: segítened kéne neki, átveszi a gyeplőt a bal kezébe, és nyúlna le, a holdfény ekkor egyesenes az anyóka arcára esett, és látja ám – gyapjúsál volt a nyaka köré tekerve –, amint felfelé igyekszik, hogy az anyókanak körszakála van. – No, nézd csak! – gondolja a nagyapám, fogja az ostort, és a lovak közé csap. Soha nem okozott fájdalmat semmiféle állatnak, de ez akkor már nem lehetett másként. A lovak megrándulnak, a rabló, mert az volt az anyóka, hanyatt esik, a nagyapám a fogattal meglódul. Amint egy kis darabot megtett, ott, ahol a bozót egy kicsit távolabb van az úttól, elsüvít valami mellette, és hallja a durranást is. Hát a rabló utána lött. – Kis idő múlva aztán hagyja a lovakat újra lassabban menni. Mikor a kosarat otthon felnyitotta, és meglátta, hogy az tele van késekkel és pisztolyokkal; akkor fogta csak fel, hogy mi is volt a vénasszony szándéka.¹⁶

Az eseményt a 19. század utolsó évtizedeire tehetjük, de már 1834-ben feljegyezték a történet egy változatát Angliában, G. Bennett pedig annak a véleményének adott hangot, hogy a fantomstoppos történetét vissza lehet vezetni a bolygó szellemekről szóló mondákra, amelyeket a 17. századtól tudunk adatolni (BENNETT, 1984). Brunvand (akit Petzoldt a típus legbuzgóbb „multiplikátor”-ának nevez [PETZOLDT, 1999, 150]), „A szőrös kezű stoppos” (The Hairy-armed Hitchhiker) névvel látta el, és „Az eltűnő stoppos” típuscsaládjában helyezte el. Itt közlöm azt a változatát, amelyet 1972 őszén hallottam a burgenlandi Tadenben (Mosontétény). A bécsi egyetem tanáraival és diákjaival voltunk terepmunkán a faluban, ahol is én a későbbi gráci professzorasszonnyal, Edith Höranderrel voltam közös szálláson, egy idős parasztasszony tisztaszobájában. Egyik este beszélgetés közben a következőt adta elő szállásadónk (természetesen németül, a falu határában, a majorban éltek csak magyar uradalmi cselédek).

Képzelnék el, mi történt itt a faluban a doktor úrral (megnevezte). A kocsiával elindult Frauenkirchenbe, és amikor (ehhez és ehhez) a kanyarhoz ért, meglátott egy apácát, aki az út mellett integetett. Rögön lefékezett, átnyúlt, hogy a jobb oldali ajtót kinyissa,

¹⁶ PEUCKERT, Will Erich: *Sagen. Geburt und Antwort der mythischen Welt.* 1965, Berlin. 29. Sokan idézik, mi PETZOLDT, 1999, 149-ből vettük.

az apáca már szállt volna befelé, amikor meglátta, hogy sűrű, fekete szőr borítja a kézfejét. Rögtön rájött, hogy itt valami nincs rendben, berántotta az ajtót, gázt adott, és elrobogott. Másnap olvasta az újságban, hogy egy veszedelmes rablógyilkos bujkál apácaruhában a környéken. Hát így menekült meg a doktor úr.

Együttérzéssel hallgattuk az esetet, örültünk a doktor szerencsés megmenekülésének, de sajnós, eszünkbe sem jutott a magnót bekapcsolni, ezért a fenti közlés a gyűjtő emlékezet utáni rekonstrukciója. A határ akkor még „vasfüggönnyel” elzárt másik oldalán, rokonaim Tadtentől 6 km-re levő falujában hasonló történet akkoriban nem terjengett – nagy valószínűséggel ugyanis tudtam volna róla. Petzoldt a rendkívül sok változat belső szerkezetének feltárása után az elbeszélés magjának annak a kellemetlen találkozásnak a leírását tartotta, amely egy úton lévő személy és különös utasa között történt. A rendszerint sötétben, rossz látási viszonyok között vezető autóst valaki megállítja és bekéredzkezik a kocsijába. Az utas lehet jóindulatú, aki a vezetőt valamilyen veszélyre figyelmezteti, megóvja egy balesettől; lehet semleges (ebben az esetben váratlanul eltűnik, és kiderül róla, hogy egy balesetben éppen ott elhunyt személy bolygó kísértete); és lehet rosszindulatú, amikor is az autós ezt felismerve valamilyen ürüggyel megszabadul tőle, és később tudomására jut, hogy a stoppoló utas (egy nő/kedvesnővér) tulajdonképpen rabló (PETZOLDT, 1999, 148), miként a fenti esetekben láthattuk.

A klasszikus népmondáknak (vagy ókori, középkori szövegeknek) mint modern mondák előképeinek felmutatása mellett a vándor-témák aktualizálásának mikéntje is eredményes kutatásokhoz vezethet. Ezek közül itt most csak egyre hivatkozunk, „Az eltűnő stoppos” izraeli változatainak kitűnő elemzésére, amely elbeszéléstechnikai szempontok mellett a valóság (az izraeli háborús viszonyok, a mindennapi élet ezzel kapcsolatos különös helyzetei) ábrázolásának részletes feltárását is nyújtja. A 37 változat két csoportra osztható, Aliza Shenhar az elsővel foglalkozik csak.

Egy autós egy esős téli éjszakán hajt azon a gyorsforgalmi úton, amely Jeruzsálemből vezet Haifába. A sötétség és a sűrű eső miatt csökkentett sebességgel halad. Egy katonai gyűjtőállomás közelében észrevesz egy elmosódottan látszó alakot, és leállítja a kocsiját. Egy bőrig ázott katonalány száll be a kocsiba. Beszédbe elegyednek, a lány elmondja, hogy a katonai bázisáról tart hazafelé, Ramat Ganba, és a stoppoláson kívül más módon nem tud odajutni. Az út kellemes beszélgetéssel telik, bár a vezetőnek a téli időjárási viszonyok miatt végig gondot okoz a kormányzás. Ahogy Ramat Ganhoz közelednek, a vezető felajánlja a fiatal lánynak, hogy hazáig viszi, ilyen időben, és a nagy ködben nem engedi, hogy az autópályáról gyalog menjen haza. A lány megadja a címét. Amint a ház elé érnek, a sofőr megáll, és szólni akar a lánynak, hogy kiszállhat. Meglepetésére azt tapasztalja, hogy a lány nincs az autóban, csak a katonazubbonya hever az ülésen. Rémülten és teljesen felindult állapotban kopog a ház ajtaján, és mondja el az asszonynak, aki ajtót nyit neki, hogy mi történt. Az asszony behívja, és elmondja, hogy a lánya a katonaságtól három évvel ezelőtt hazaindult, és a Jeruzsálem és Haifa közötti úton közlekedési baleset áldozata lett. Azóta, különösen az olyan esős, ködös napokon, mint amilyenek a baleset történt, rendszeresen megjelennek autósok, akik elmondják,

hogy felvettek egy lányt, aki eltűnt. Hoznak mindig egy ruhadarabot is, amit a lány az autóban hagyott. (SHENHAR, 1985, 246.)

A másik csoportba tartozó történetek még bizarrabbak: motoros vesz fel egy katonalányt, akinek a pulóverjét is átadja, hogy ne fázzon. Eltűnése után a lakhelyén ugyanazt a történetet hallja, amit az autós is elmondtak. Nem hiszi el, kiviszi a temetőbe a lány sírjához, ahol megtalálja saját pulóverjét a sírra helyezve.

Visszatérve a sajátos folklorista megközelítési módokhoz, idézhetjük még „Az útszélen hagyott feleség” történetét, amelynek korai analógiáját Christine Shojaei Kawan Mohamed próféta kedvenc feleségének, Aishának a történetében találta meg. Az elbeszéléstípus az „autós folklór” egyik legismertebb darabja, sajtóban, filmekben gyakran felhasznált történet: gazdag kutatástörténetéhez a szerző egy korábbi tanulmányában újabb 30 nyomtatott változat összegyűjtésével is hozzájárult. Említésre méltó, hogy míg Amerikában férfi a főszereplője, Európában mindig nő: megalázott helyzetben ábrázolva, humoros előadásban és többnyire férfi elbeszélő szájából. Az európai és az iszlám hagyomány ugyanazt a történetet – amelynek közvetlen genetikai összetartozását természetesen kimutatni lehetetlen – ugyanolyan problémák ábrázolására használja fel (a nő kiszolgáltatott helyzete, elhagyatottság és kirekesztett státus): ám míg Európában humoros (és erotikus) jellegű, a maga korában a történet (Kr. u. 637-ben vagy 628-ban) politikai, vallási és törvénykezési bonyodalmak magyarázatául szolgált (SHOJAEI KAWAN, 1998, 156–157). Illusztrációként egy prototipikusnak tekintett változatot mutatunk be, amelyet egy manchesteri nyugdíjas kereskedő asszonytól vettek fel egy kérdőív alapján 1981-ben.

Ez roppant mulatságos, de abszolút igaz. A nagynéném szomszédasszonyával történt, akit mi nagyon jól ismerünk. Ez pontosan olyan, mint „Az útszélen hagyott feleség” története.

Lakókocsival mentek nyaralni. Ez régen, nagyon régen volt, mert én úgy tudom, hogy ma már nem szabad útközben a lakókocsiban aludni. Akkor még nem volt erről törvény. Azt kell mondanom, hogy ez húsz vagy huszonöt évvel ezelőtt történt, és hát, szóval Walesből jötték hazafelé. Késő éjszaka volt, és az asszony nagyon fáradt volt. A férje azt mondta: 'Ó, majd én vezetek, te menj aludni!'

Az asszony bement a lakókocsiba, levetkőzött, lefeküdt az ágyba, és mentek tovább vagy egy fél óra hosszat. Még nem aludt el, amikor az autó megállt, ő meg kinézett az ablakon. Látja, hogy a férje kiszáll, és elindul a rétre [nevet], hát ő is ki akart menni. Ki is ment, és hát, no, nem mondta meg a férjének, mert az az út másik felére ment, ő pedig egy fa mögé ment vagy hova, és a férje meg nagyon gyorsan visszajött, beült a kocsiba, és elhajtott. Ő meg éppen a fa mögött volt. Hát, valahogy kirohant aztán, hálóingben, és kiáltott neki, de az már elment [nevet].

Na már most [nevet], ott állt az út mellett, időtlen időig, hálóingben, egyszer jön egy fiatal fiú, olyan tizennyolc éves forma lehetett, motoron, hát valahogy leinti, az megáll, és elmondta neki, hogy mi történt. Kérte, hogy vegye fel, mert a férje elment, de az azt mondta: 'Én ugyan nem, mert sokáig kimaradtam, az anyám mindenhogyan megöl!' 'De kérem, nem hagyhat itt az úton!' Csak a hálóing volt rajta. Na, így, meg úgy, csak fel-

vette, és utolérték és le is hagyták a lakókocsit. A férje majdnem elájult, amikor meglátta a feleségét egy motor hátsó ülésén! Hayes, így hívták őket. Ez emlékeztet engem arra a történetre, de tudja, amit én elmondtam, az igaz volt. Semmi kétség felőle. (BENNETT, 1985, 226; SHOJAEI KAWAN, 1998, 154. Aisha története uo. 157.)

A tipológiai azonosság nyilvánvaló Aisha történetével. Aisha elkísérte Mohamedet egyik útjára. Visszatérésükkor a tábornok még sötétben le kellett bontani. Aisha, hogy természetes szükségét elvégezze, eltávolodott a táborhelytől, de eközben elvesztette jemeni achát nyakláncát. Visszafordult hát, hogy megkeresse. Meg is találta, ám amikor visszatért, a táborhelyet üresen találta. Az emberek azt hitték, hogy a hordszékében van, azt feltették a tevéjére, és elvezették. Aisha hiába kiáltozott segítségért, már nem hallották meg. Nem volt mit tenni, leült, és várta, hogy ha észreveszik hiányát, érte jönnék. Elaludt, majd felébredve egy ifjút pillantott meg, aki tevéjével elvitte őt Medinába, ahol éppen akkor fedezték fel távollétét.

„A nemzetközi elbeszéléskutatásban már a hatvanas években közmegegyezés születt arról, hogy a világszerte közszájon forgó történeteket a mai modern életben előforduló különös, veszedelmes, félelmet és undort keltő, tragikus, de gyakran egyúttal komikus esetekről, amelyekre a *contemporary legend* elnevezés vált általánossá, nem új jelenségként, sőt nem is új műfajként kell kezelni.” (SCHNEIDER, 1999, 165). Ennek ellenére eléggé megbízható módon talál rá a kutatás arra az elbeszéléscsoportra, amelyet a fenti műfaji megjelölés takar, és az egyes szöveg-típusok korai párhuzamait is folyamatosan keresi. Rengeteg ilyen forrásfeltáró munka született, de tennivaló még bőven van. A teljesség igénye nélkül készült összegzés a hagyományos elbeszélő folklór témáinak és motívumainak modern mondákban való előfordulásairól Ingo Schneider tanulmánya, akinek a modern mondákról készített katalógusa (*Index der Contemporary Legends*, ICL) megjelent előtt áll.¹⁷

Természetesen, miként már jeleztük, a modern monda kutatásában a hagyományos folklorisztikai érdeklődés mellett sokféle egyéb szempont is érvényesülhet, hiszen a témával politológusok, szociológusok, pszichológusok, orvostörténészek és mások, mindenekelőtt reklám- és médiaszakemberek, zsumaliszták is előszere-ttel foglalkoznak. A kereskedelmi szféra is érintett lehet, erre egyetlen példát idézünk. A rémhír kutatására Robert M. Macgregor (Department of Business Administration, Bishop's University, Lennoxville, Québec) azért vállalkozott, mert ezek „ártanak a kereskedelmi forgalomnak, közvetve munkanélküliséget okozhatnak, és főként pedig tönkretesznek egy-egy cég jó hírét.” (MACGREGOR, 1995, 101). Az 1966-ban elterjedt rémhír (húsz ember halt meg a Dow sörötől) még huszonkilenc év eltelte után is elevenen élt az emberek emlékezetében. A szerző jól ismeri a hasonló történeteket, amelyekre jellemző, hogy mindig megnevezve a cégeket, azt állítják, hogy a hamburgereikben férgeket találtak, bogarakat egy másik jog-

¹⁷ SCHNEIDER, 1999. A mű a sokszori beharangozás után remélhetőleg valóban megjelenik már: SCHNEIDER, 2007. Az olasz katalógus: Veccia, L.: Classificazione e catalogazione delle leggende metropolitane. *Lares* 62. 1996, 31–42.

hurtjaiban, döglött egeret egy harmadik müzlijében, emberi bőrdarabot egy „x” márkájú paradicsomszószban, az „y” cég cukorkái a számban felrobbannak, a „z” farmernadrágjai impotenciát okoznak, bizonyos márkájú teflon edényekből halált okozó füst terjed stb. A szerző adatait folklór adatokként kezeli, de gondosan kimutatja, hogy az egyes cégek üzleti életére ez a folklór milyen hatást gyakorolt. Hasonló rémhírekkel időről időre a magyar sajtó is megtelik, de folkloristák eddig még nem foglalkoztak velük.

2. A MODERN MONDÁK SZÖVEGBÁZISA

A folklorisztikában meghonosodott gyűjtőmódszerek kétszáz évig alakultak, a technikával együtt fejlődtek, de alapvetően nem változtak. A gyűjtő célja mindig az maradt, hogy rögzítse azt, amit hall, amikor „terepen” van, és adatközlőit megszólítja. A terepet a 20. század hatvanas éveig a falu jelentette, az érdeklődés a parasztság hagyományos kultúrája felé irányult. A tökéletes gyűjtésről ma azt tartjuk, hogy az nemcsak hangrögzítéssel és annak pontos, nyelvészetileg megalapozottan hiteles lejegyzésével valósul meg, hanem a gyűjtési szituáció leírását, az adatközlő személyének bemutatását, a szöveg kontextuális elemzését is tartalmazza, sok minden egyéb adat mellett. Lehet-e ilyen módszerrel modern, városi mondát rögzíteni?

A szakirodalomban elérhető óriási mennyiségű szöveganyag elenyésző része származik közvetlenül a szóbeliségből. Még kisebb része tekinthető egy természetes kommunikációs helyzetben elhangzott szöveg hiteles rögzítésének. Dégh Linda terepmunkája mellett az amerikai egyetemi kollégiumok (dormitories) folklórját saját diákjaitól még első kézből kapta. Brunvand is végzett terepmunkát, de ő már a média segítségével is dolgozott: tv-műsorokban szerepelt és saját rovata volt a nagy napilapokban. 1981 és 1986 között kiadott három gyűjteményében 250 mondatípus található, ám a harmadik kötet (*The Choking Doberman*) csaknem teljes egészében könyveinek és újságcikkeinek olvasóitól hozzá küldött szövegeket tartalmaz. Éppen ezért szakmai körökben az a bírálat érte, hogy a műfaj orális jellegét háttérbe szorította, hiszen tarka egyveleget alkotnak nála a szóbeliségből származó elbeszélések a levelezés útján beérkezett szövegekkel, újságokban közölt beszélőkkel és egyebekkel. P. Smith angol antológiáiban sem autentikus forrásból származnak a szövegek, ezért csupán tömör tartalmi kivonatok formájában jelennek meg. A 19. századi szövegközlések esztétizált, egységesített stílusa helyett a mindennapi beszédhelyzeteknek megfelelőt kellett volna megjeleníteni, és ennek megfelelően lehetőleg minél többet megtartani az elbeszélők és az elbeszélő történetek társadalmi kontextusaiból – írta BREDNICH (1991a, 9–10, 20).

Brednich elismeri, hogy az ő szövegkiadásának alapját képező, 1988/1989-es göttingeni egyetemi szemináriumi projekt a szó szerinti lejegyzés követelményét csak igen kis mértékben tudta megvalósítani. A szövegek spontán módon olyan helyzetekben hangzanak el, ahol semmiképpen nem lehet azokat magnetofonra rögzíteni (kocsiban, autózás vagy munka közben stb.). Ezért a legtöbb szöveg még az általa kiadott kötetben is „emlékezet utáni jegyzőkönyv” (Gedächtnis-

protokolle), ám azzal az igénnyel elkészítve, hogy az a lehető legnagyobb mértékben megközelítse az elbeszélő által alkalmazott stílust, sőt, annak az elmondottakhoz való viszonyát is tükrözze. A göttingeni szeminárium résztvevői először a saját és szűk környezetük repertoárját rögzítették. Az egyetemi milió amúgy is kiváló terepe ennek a szövegahagyománynak. Brednich maga kb. 30 szöveget jegyzett le barátaitól, kollégáitól. A diákok először a szülői ház, a munkahely, a nyaralás stb. helyszínein folytatták a gyűjtést, majd távolabbi helyszínek is bekapcsolódtak, annál is inkább, mert a média „lecsapott” a témára: előbb helyi újságok, vidéki rádióállomások, majd a nagy sajtóorgániumok. Az eredmény: rengeteg levél, beküldött szöveg. Az első kötetben ezeket csak korrekcióra használták, igyekeztek a szóbeliségből származó szövegekhez ragaszkodni (BREDNICH, 1991a, 19–22). Második kötete előszavában Brednich a könnyebb elérhetőség kedvéért már megadta levelezési címét, és kérte az olvasókat, hogy új variánsokat, kiegészítéseket küldjenek neki: az így kapott szövegeket is, ahol lehetett, a források (azaz az elbeszélők kilétének, az elbeszélés körülményeinek) feltüntetésével közli (BREDNICH, 1991b).

B. Bennett és B. Ellis a klasszikus gyűjtőmódszereket valósították meg és propagálták sheffieldi előadásaikban: ezzel egyet is lehet érteni, de a megvalósítás nehézségeit és a források sokféleségét nekik is tudomásul kellett venniük (BENNETT, 1987; ELLIS, 1986).

Az eddig kiadott gyűjtemények azt mutatják, hogy csak igen kiterjedt hálózat működtetése vezet nagy mennyiségű anyag feltárásához. Amerikában és Nyugat-Európában az egyetemi campusok voltak a központjai a modern monda gyűjtésének, de az egyetemi népség gyűjtőtevékenységét hamar megkedvelték a sajtó emberei is, annál is inkább, mert a történetek terjesztői között is rangos helyet foglalnak el. Mint fentebb már szó volt róla, a modern mondák „felfedezése” tulajdonképpen az „újságmondák” felismerésével kezdődött. Mára a hírközlés és a kommunikáció lehetőségei robbanásszerűen megnövekedtek, ezzel együtt a mondanak (és rokon műfajainak) terjesztési módjai is. Ahhoz, hogy egyáltalán kutatás tárgyai lehessenek, olyan formájukban kell rögzíteni az adatokat, ahogyan azok elérhetők. Dégh Linda – korántsem a teljesség igényével – a monda terjesztőinek (legend-tellers) tizenhat csoportját sorolja fel, ebből öt a média területén működőkhöz tartozik (napi- és hetilapok riporterei, tévés és rádiós hírközlők, állandó rovattal rendelkező újságírók, tévés beszélgető műsorok vezetői, magazinok szerkesztői, bulvárlapokban megjelenő írárok szerzői) (DÉGH, 2001, 309). A modern mondák lejegyzésénél valóban az az ideális megoldás, ha eleven szájahagyományból jegyünk le egy történetet, de a számításba jöhető összes forrásból származó adat helyet kapott eddig is a nemzetközi mondakutatásban.

Itt kell megemlíteni a modern mondákat felhasználó reklámpárt, még inkább az irodalmat (regény, novella), de a kedvelt témák megjelennek pl. Németországban az oktatásban, nyelvkönyvekben; a világon mindenütt filmek epizódjaként, tévésorozatokban, legfőképpen pedig az Interneten stb. A szakirodalomban legtöbbször idézett horrorfilm az *Urban Legends* (1998, USA, rendező J. BLANKS),¹⁸ de

¹⁸ A legkönnyebben hozzáférhető hivatkozást idézzük: BREDNICH, 2004, 1045.

éleg, ha csak a Magyarországon *Várj, míg sötét lesz* címen bemutatott filmre hivatkozunk, amelyben Audrey Hepburn alakított egy vak lányt „A férfi az emeleten” (*The Man Upstairs*) típusú történetben, amelyet egyébként még számos filmben felhasználtak.¹⁹

A szövegkiadások készítői ugyanakkor kénytelenek voltak szembesülni azzal a ténnyel is, hogy a modern mondák és a velük szövevényesen összefonódott egyéb rokon műfajok (rémhír, vicc stb.) egyáltalán nem tekinthetők mindig ártalmatlan, szájahagyomány által „szentesített” folklórnak. Ha tartalmuk a társadalom bizonyos meghatározott célcsoportjai ellen irányul (kisebbségek, a társadalom peremén élők, idegenek stb.), a diszkrimináció, a kirekesztés veszélyes fegyverévé válhatnak. A sajtó hajlamos arra, hogy ellenőrizetlen szóbeszédnek bedőlve felröppentessen szenzációs híreket, mint például a *Die Zeit* heti magazin, ahol 1988-ban jelent meg egy újra és újra visszatérő híradás arról, hogy paraguayi csecsemőket amerikai klinikák szervbankjainak adtak el. „A modern mondák néha nem egyebek, mint elbeszélés formájában megjelenő álhírek.” (BREDNICH, 1991a, 23–24). Hasonlóan a modern viccekhez – amelyek még agresszívebbek lehetnek –, a mondák és az álhírek az idegenekkel szembeni ellenérzések kifejezésére is alkalmasak. Brednich tehát a fenti felismerések jegyében a szövegek erős megrostálását választotta, és ugyanezt ajánlotta másoknak is. A modern mondák és a rémhírek társadalmi hatásáról egy frissen megjelent tanulmánygyűjtemény fűlszövegén a szerzők így írnak: „Ennek a kötetnek az a célja, hogy megvizsgálja a rémhír és a vele rokon városi és kortárs monda társadalmi és politikai mozgatóerőit. A kommunikációnak ezek a formái gyakran szoros egységben jelennek meg társadalmi problémákkal, köztük olyanokkal, mint a forrongás, faji és politikai erőszak, zavargások és gazdasági bajok. A kötet hangsúlyozza a rémhír kapcsolatát egy sereg társadalmi jelenséggel, a kormányzati korrupciótól és vállalati botrányoktól kezdve a faji, vallási és egyéb előítéletekig.” (FINE-CAMPION-VINCENT-HEATH, 2005).

A mondatémák felhasználói, még inkább a tömegkommunikációs eszközökkel gyűjtési kampányokat szervező folkloristák bizonyultak a modern monda leghatásosabb terjesztőinek is. Minden eddig kiadott szöveggyűjtemény könyvsiker lett, folklorista szerzőiket riporterek hada faggatta, Bengt af Klintberg, mint már utaltunk rá, és mások népszerű rádióműsorokat vezettek stb. A gyűjtés egyúttal terjesztést is jelent. A szövegkiadások (lásd Brednich felhívását) és az Internet-oldalak az olvasókat hasonló szövegek küldésére biztatják.²⁰ Brunvand már 1981-ben tudatában volt annak, hogy a tömegkommunikáció maga is részt vesz a terjesztésben, róla magáról pedig Brednich azt írta, hogy: „Sikerkönyveivel ezt a hagyományt

¹⁹ Ez utóbbiakat lásd PRESTON, 1999, 116. A modern monda és a film kapcsolatáról ugyanott Smith és Koven értekezik, további bőséges irodalom idézésével.

²⁰ Brunvand 1984-ben megjelent második szöveggyűjteményében (*The Choking Doberman and Other 'New' Urban Legends*, New York–London) „nemcsak új szövegek küldésére buzdítja olvasóit ('Kihagytam az Ön kedvenc városi mondáját? Kérem, küldje el nekem az itt közölt vagy egyéb, „új” mondák Ön által ismert változatait!'), hanem olvasóval kiterjedt levelezésbe is kezdett.” (PETZOLDT, 1999, 151).

nemcsak tudományosan dokumentálta, hanem a kortárs olvasók számára továbbmesélésre és terjesztésre is rendelkezésre bocsátotta.” (BREDNICH, 1991a, 9–10). „Erősen fennáll a gyanú, hogy a kutatás közvetve létrehozza azt az elképzelt jelenséget, amit le akar írni” – állapítja meg PETZOLDT (1989, 29). Ha ez így van, akkor elképzélhető, hogy a magyar modern mondák csekély száma azzal is magyarázható, hogy a magyar folkloristák nem óhajtottak foglalkozni vele, meglétét nem dokumentálták, gyűjtésére nem szerveztek kampányokat.

3. A MODERN MONDA MAGYARORSZÁGON

3.1. KUTATÁS

Tulajdonképpen Dobos Ilona már idézett műve az egyetlen, folklórkutató által írt munka, amely a modern monda létezéséről tudomást vesz, és azt kutatásra érdemesnek tartja. Dégh Linda ugyan még Magyarországon ismerte meg az ellopott halott nagymama történetét, de monográfiáját már Amerikában írta meg róla. Dobos Ilona könyvében ír az „igaz” történetekről, amely műfajt, az akkori szakmabeliek némelyikének nem kis felháborodására, folklórnak merészelt tartani. Ír a városok népszokásairól (a ballagás és a paraszolvencia mint népszokás talán az ő írásában jelent meg először), a budapesti folklórról: a vidékről beáramlott folklórt és a helybeliek által megőrzött, történelmi személyiségekről és budapesti helyszínekről szóló elbeszélő hagyományt, szokásokat tekinti itt át. Külön tárgyalja a rémhíreket, amelyekről akkor már megjelent Hankiss Elemér kitűnő könyve (Diagnózisok) és a modern mondákat, amelyeket „képtelen történeteknek” nevez. Pontos megállapításai máig megállják a helyüket. „A képtelen történetek alig választhatók el a rémhírektől. Ugyanakkor hasonlítanak a paraszti babonás történetekre is. A képtelen vagy abszurd történeteket elmondóik – a babonás történetekhez hasonlóan – maguk is hiszik, de ha nem hiszik is, hallgatóikkal mindenképpen el akarják hitetni. [...] A rémhírekhez hasonlóan *valótlan híresztelések*. A kettő közötti különbség mindenekelőtt formai: a rémhírek legtöbbször rövid, egy-két mondatos közlések, míg a képtelen történetek többnyire megkomponált történetek, amelyeknek vázuk, szűzségük van. Funkciójuk is eltér egymástól. Míg a rémhír továbbadásának célja az információ terjesztése, a képtelen történetek elsősorban szórakoztatni akarnak.” (DOBOS, 1986, 230). Leírja a hitelesítésnek azt a módját, amely a hiedelemmondával azonos (az elbeszélő által ismert személlyel történt, konkrét, megnevezett helyen), elterjedtségét illetően megállapítja, hogy akár több földrészt is behálózhat, megfogalmazhat előítéleteket stb. Tudomása volt az első sheffieldi konferenciáról és a nemzetközileg használt kortárs vagy városi monda elnevezésekről.

Az ellopott nagymama típusához ismerte Dégh Linda 1968-as, az *Indiana Folklore*-ban megjelent cikkét. Közli a típusnak azt a változatát, amelyet 1960-ban a Néprajzi Múzeum egyik adminisztrátorától hallott, majd egy lengyel történetet a hetvenes évekből, egy újsághírként közölt adatot 1980-ból, végül egy falusi változatot a hatvanas évekből. Két esetben is újságírók, mégpedig humoristák reagáltak

a „híre”. A hatvanas években Tabi László a *Népszabadság*ban megjelentetett „Pardon egy percre” című állandó rovatában karikírozta ki a szóbeszédben kerengő esetet, a *Hétfői Hírek* című lapban megjelent írásról pedig, amely mint valóságos, megtörtént eseményről tudósított, 1980-ban Peterdi Pál élcelődött szellemesen (DOBOS, 1986, 230–235). Itt van a helye, hogy emlékezetből (Gedächtnisprotokolle, lásd fent) ide írjam a saját változatomat, amelyet 1969-ben hallottam a sógoromékkal közösen használt konyhánkban. Sógorom anyósa orvosfeleség volt egy nógrádi bányászfaluban, látogatóban járt nálunk (a lányáéknál), amikor kellő rémülettel előadta a következőt.

A faluból egy fiatal pár Olaszországba szeretett volna utazni. Hogy több pénzt válthassanak be, magukkal vitték az idős mamát is, aki útközben, már Olaszországban, hirtelen rosszul lett és meghalt. Ijedtükben más nem jutott eszükbe, mint hogy leállították az autót az út mellett, és integetni kezdtek az utánuk jövő kocsinak, hogy segítséget kérjenek. A kulcsot nem vették magukhoz. Egy autó le is állt mellettük, egy férfi szállt ki belőle, de rögtön be is ugrott az ő kocsijukba, gázt adott, és társával együtt, aki a másik kocsiban maradt, elszárgult. A rendőrség az ellopott kocsit másnap egy árokba borítva megtalálta, de a halott nagymamának nyoma veszett.

A történetet a hatvanas évek második felének egyik nagy élménye, a nyugati utazás addig megvalósíthatatlan nagy lehetősége hitelesíti: három évente igényelhetett a magyar állampolgár hetven dollárt turistaútra a Magyar Nemzeti Banktól, s ha megkapta, kérhetett útlevelébe 30 napos kiutazásra jogosító pecsétet, úgynevezett ablakot. Hetven dollárból akkor sem lehetett egy hónapig élni, sőt, utazgatni, ezért a „keveset fogyasztó”, igénytelen útitárs hetven dollárjára éppen olyan nagy szükség volt, mint később, a Gorenje hűtőszekrényekért megindult ausztriai rohamok idején. Az eltűnt nagymama történetének világhódító útja a kilencvenes években Erdélyben folytatódott. 1991 nyarán beszélte egyik látogatóba jött kézdívásárhelyi ismerősünk a következőket.

Brassóba tömegesen jönnek Moldvából munkát vállalni. Egy csángó házaspár is munkát talált Brassóban, de a nagymamát is kénytelenek voltak magukkal hozni, mert otthon nem volt kire hagyni. A nagymama meghalt. A halott szállítása igen sokba került volna, annyi pénzük nem volt. Gondoltak egyet, úgyis szükségük volt otthon új szőnyegre, vettek is egyet, és a nagymamát belecsavarták, feltették a csomagtartóra, és elindultak Brassóból. Nagy volt a meleg, megszomjaztak, megéheztek. Predeálnál van egy nagyon jó micsező hely (mic, mititei = grillezett darálthús rudacska), leálltak, a kocsit a parkolóban hagyták. Mire visszatértek, a kocsinak és a nagymamának hült helyét találták.

1991-ben már tudtam, hogy mit hallok, azonnal hoztam a magnómat, hogy felvegyem a kitűnő humorral, székely nyelvjárásban előadott történetet, de ismerősünk, aki a város egyik vezető értelmiségije, nem kívánt „népi adatközlő” lenni.

Dobos Ilona másik története a halott nagymama hamvainak elfogyasztásáról szól (Akaratlanul elfogyasztott rokon, Rokon az urnában – Relative's flesh eaten: Mot G 61; Der Verwandte in the Urne: ICL D31.1.). Két szöveget közöl, mindket-

tőt 1981-ben hallotta, de közvetlenül a háború utáni években játszódnak a történetek, amikor UNRA csomagot lehetett legálisan kapni Nyugatról. Én a hatvanas években hallottam, amikor IKKA csomagot kaphattak rokonaiktól az itthoniak, évente persze csak egyet, meghatározott súly alatt. Ilyet kapni, vagy ilyenből vásárolni – sokan az így kapott holmik kéz alatti értékesítéséből egészítették ki csekély jövedelmüket – komoly státusszimbólum volt. Az ELTE-n keringett a történet (ahol egyébként IKKA csomagból származó divatcikkek – pl. olasz nylonharisnyák – adásvétele is zajlott a hallgatók között). Annyi magyarázat szükséges még a fenti szöveghez, hogy akkoriban az instant élelmiszerek használata és a halottak hamvasztása nem volt ugyan ismeretlen, de korántsem volt olyan elterjedt, mint a későbbi évtizedekben.

Egy család csomagot kapott az amerikai rokonoktól. Mindenféle volt benne, csokoládé, kakaó is, meg volt egy nagyon szép, díszes fémdoboz, amire semmi nem volt írva. Kinyitották, valami szürkés port találtak benne. Hallották, hogy Amerikában nagyon finom levesporokat lehet kapni, amihez csak forró vizet kell önteni és kész a leves. El is készítették, hát, nem nagyon ízlett, de az amerikaiaknak más az ízlésük. Két hét múlva hozott a postás egy levelet Amerikából, amiben a következő volt: Szegény anyánk meghalt, utolsó kívánsága volt, hogy hazai földben nyugodjon. Hamvait elküldtük, temessétek el tisztességgel.²¹

DOBOS Ilona könyve hosszú időre az egyetlen híradás arról, hogy a modern monda elérte Magyarországot. Sem a modern magyar folklorzisztikát, sem a városi folklórt, városi néprajzot bemutató írásokban nem bukkant fel többé. A legújabb folklorzisztikai tankönyv 6. fejezete a „Monda”, amelyhez „Pótló megjegyzés az irodalomjegyzékhez” csatlakozik. Ebben a DOBOS Ilona könyvére történt utaláson kívül, mindössze ennyi olvasható: „A nemzetközi, 'modern', 'városi' folklór első magyar közlése: HEALEY, Phil–GLANVILL, Rick: *Városi mondák*. Budapest, 1994.” „Ma nálunk a két legismertebb tematika az UFO-történetek, áttekintésüket lásd a *Világirodalmi Lexikon* 16. kötetében (Budapest, 1994) 'UFO-irodalom' címszó alatt, és a 'túlvilágról' szóló új beszámolókból (lásd pl. Árvai Attila: *Halálközeli élmények magyar földön*. Budapest, 1997)” (VOIGT, 1998a, 301). A következő oldalon ismételt utalás történik C. G. Jung UFO-könyvére, majd még egy idevágó mondat következik: „A 'hagyományos' folklór elemei is megjelennek ilyen 'új' mondákban.” A példa azonban C. Castaneda és M. Harner könyvei, mint „szélmáosságtól elválaszthatatlan 'élménytörténetek'” „mai városi sámánokról”. Van még egy mondat a viccről szóló fejezetben, ami ide tartozik: „Gyakran a modern monda műfajához állnak közel [ti. a proverbiumot tartalmazó, jelen esetben nemzetközi viccek, N. I.], esetleg még az eredeti nyelvi alakot is megőrizték (pl. 'Welcome in the AIDS-Club' felirat).” (VOIGT, 1998a, 325). [Helyesen: to. N. I.]

²¹ A nagymama hamvai pl. CARE-csomagban olyan történet, amelyet a német–olasz hagyományban vissza lehet követni a 15. századig, az olasz Gian-Francesco Poggio Braccioliniig, közel-keleti gyökerei pedig a 12. századra mennek vissza (SHOJAEI KAWAN, 1998, 153).

Csak egyetérthetünk a szerzővel, amikor ezt írja: „Ideje lenne a monda (és a rokon területek) korszerű, új áttekintése elkészítésének.” (VOIGT, 1998a, 302).²²

A „terepen” dolgozó folklorista nem kerülheti el a modern mondával való találkozást, és különös természetét akkor is felismeri, ha annak nemzetközi kutatási eredményeit még nem ismeri. Keszeg Vilmos még az „igaz történet” terminust választja, amikor azt tapasztalja a nyolcvanas években, hogy „egy-egy megtörténetnek, igaznak minősített esemény, szüzsé lázként uralta a nem intézményesített kommunikációt”, és tizet fel is jegyez ezek közül. A magyar folklorzisztikai irodalomból hiányzó elméleti fogódzó híján nem szakcikket ír róluk, hanem egy irodalmi hetilapban adja közre feljegyzéseit, mentegetőzve, hogy gyűjtése „beszéd-környezetből kiszakított, vázlatossá merevített szüzséket őrzött meg” (KESZEG, 1991, 3).²³ „E történetek helyét a szájhagyomány útján való terjedés, a kollektív jelleg, az epikus szövegszerkesztés miatt a népi epika műfajrendszerén belül kell keresnünk” – írja, majd kiváló stilsztikai elemzéssel örvendeztet meg az olvasót. Előbb azonban a nyolcvanas évek romániai közállapotainak ismertetésével el kellett magyaráznia (1991-ben!), hogy mennyiben hű tükörképei ezek a történetek a korabeli viszonyok keltette feszültségeknek.²⁴ Pontosan úgy, ahogy a kilencvenes évek elejétől napvilágot látott NDK-s történetek esetében is meg kellett

²² Voigt Vilmos egy tanulmányában hivatkozik néhány, modern mondával foglalkozó nemzetközi szakirodalmi munkára, de elemzésének tárgya az elbeszéléseknek nem az a tartománya, amelyet szorosán a megnevezett műfajhoz köthetünk. Magyar anyagot – nem hivatkozva forrásokra és konkrét szövegekre – csak az elmúlt évszázad politikai eseményeire való visszaemlékezések kapcsán említ. A modern monda kutatása iránt, noha az általa említett külföldi munkák filológiai hivatkozásairól – azaz a szövegek korai előfordulásait feltüntető módszerről – elismerően ír, némi viszolygást érezhetünk. „Sok folklorista nem szenvedheti már a fáradságos típus-és motívumkutatást, a strukturális analízist vagy az elbeszélésbiológiát – momentán ők csak a mai „szóbeli fogyasztás” (mündliche 'Konsum') szöcsövei (Sprachrohre)”. VOIGT, 2005, 217.

²³ Keszeg Vilmos az ELTE-n tartott előadásomat hallva postán küldte el cikkének másolatát, kétszer is (az elsőt elvesztettem). Itt köszönöm meg szíves segítségét. A nevezett konferencia után e-mailt kaptam tőle (2005. március 15.), abból idézem: „Hazaérkezésem után hallottam a következőt. Egy román tévéadón merült fel az, hogy miért vásárolják olyan drágán a Singer varrógépet. (Tudod, ez az antik tárgyak iránti kereslet része.) Tehát a Singer gépek sorozatszámában egy-egy beinternált zsidó személy iktatószámára. Feltételezés szerint a varrógépek lábába arany van beépítve. A két információ számomra sem állt össze, minthogy nem én hallottam a kommentárt. A tévé is mondként számolt be erről.” Megjegyzésünk ehhez csupán az, amit a modern mondanak az előítéletek terjesztésében játszott szerepéről már sokan leírtak és fentebb utaltunk is rá.

²⁴ „Romániában az 1980-as évek fordulóján ürültek ki az üzletek. Alapvető szükségleti cikkek (szappan, vécépapír, élelmiszerek, cigaretta, kávé) csak ritkán, sok órák sorban állással voltak beszerezhetőek. Az árucikkek gyenge minősége, a felvirágozott feketepiac magától kínálta a témát stb.” A történetek fő motívumai: gyermekekből főznek szappant, „cigánynék” olyan napraforgómagot árulnak, amelyet sózás helyett lepisiltek, vajgyári munkásnők tejben fürdenek, hogy szépek legyenek stb.

teni.²⁵ Közös jellemzője mindkét szövegegyüttesnek, hogy mivel egészen speciális politikai, gazdasági helyzet talaján keletkeztek, nemzetközi párhuzamaik nincsenek, vagy alig vannak, s ha igen, mint az NDK-mondák esetében, azok jelentős mértékben adaptálódtak.

Tudomásunk szerint ennyi a magyar folklorzisztika reagálása a modern monda kutatásának az elmúlt évtizedekben tapasztalható felfutásához. Nem meglepő tehát, hogy a nagy érdeklődésre számot tartható téma természeténél fogva a média munkásainak figyelmét keltette fel. A Healey–Glanvill-féle kötet, amely először közvetítette a legismertebb nemzetközi témákat a magyar olvasóközönségnek, megjelenésében is az utcai standok vásárlóközönségét célozta meg. Alcíme a bulvárlapok olvasóinak szól: *Morbid sztorik szexről, italról és meglepő masinákról. Hihetetlen, de igaz történetek: Brrr-szívó, Pudli a mikróban, Fejvesztett motoros. Ahogy a barátom barátja mesélte. Ha hiszi, ha nem, az a sztori is benne van, amit holnap fog hallani.* Szerzőik tudnak arról, hogy „ezeknek a mondáknak komoly, a variációkat néprajzkutatói módszerességgel feldolgozó szakirodalma is van. Ez a kis könyv erre nem vállalkozik, csak örül, hogy ilyen sok sztori fért bele” (HEALEY–GLANVILL, 1994, 9). Az előszóban a szerzők olvasóik igényeihez mérten jellemzik a műfajt, de megállapításaik általában helytállóak: „A kortárs történetek pikánsak, bizarrak, kegyetlenek, rettentően logikusak és bizony legtöbbször a fantasztikum határát súrolják. Ráadásul még valami enyhén perverz morális bukékjuk is van.” „A mondák nem is viccek, bár egynémelyiküknek jól fejlett poénja van. Nem is rémmesék, bár elég rémesek. Nem is „igaz történetek”, bár akár meg is történhetek volna. Átfogják mindezen kategóriákat, és részei egy nap mint nap szájról szájra terjedő mondavilágnak.” (HEALEY–GLANVILL, 1994, 7, 8). A további idézetektől eltekintünk.

Nem sokban különbözik a fenti műtől, bár sokkal igényesebb három fiatal magyar újságíró könyve, amelynek anyaga azonban a mondák esetében csak kis részben magyar, főleg a web-oldalokról (pl. <http://www.snopes.com>) származó történeteket tartalmaz, gazdag tényanyagot vonultat fel viszont a tévhitek igazságtartalmának nyomozásában. A folklorzisztikai szakirodalomból Brunvand és Champion–Vincent könyveire hivatkoznak a szerzők, akiknek művük megjelentetésében a Discovery Channel „Mythbusters” (a magyar változatban „Állítólag...”) című műsora segített.²⁶ A könyvről lelkes recenziók jelentek meg a sajtó-

²⁵ Csak két utalást teszünk: BREDNICH, 1991b, 15–28; FIX, 1994, 97. Az NDK mondákat három csoportba osztja: 1. a cselekmény és a jelenet megkomponálása nem különbözik más kultúráktól, 2. egy-egy tipikus NDK-elem előfordul bennük, 3. mind a cselekmény, mind a jelenet megkomponálása az NDK-beli valóságot tükrözi, a mondát úgy adják elő, hogy az másutt nem történhetett volna meg.

²⁶ MARINOV–DEZSŐ–PÁL, 2006. A tartalomjegyzékből: I. Árukodó szóbeszéd (AIDS, gyorséttermi veszélyek, metrótörténetek, Szomorú vasárnap, pókok stb.); II. Tévhitek (15 millió magyar stb.); III. Hogyan nyúlunk a történelmi legendákhoz; IV. Átverések; V. Félreértett jelek (mesélő pesti szobrok).

ban,²⁷ a szerzők pedig, mint lentebbi példáink mutatják, web-oldalukon <http://www.urbanlegends.hu> folyamatosan működtetik adatbázisuk levelezési rovatát és a sajtó számára a téma szakértőiként állnak rendelkezésre. Amit külföldön „sztárfolkloristák” tettek, Magyarországon a média szakemberei teszik: ami nem is lenne baj, csak éppen a fent már bemutatott, hagyományos folklorzisztikai megközelítési mód érvényesítése szenved így csorbát.

Megvan tehát, ami eddig hiányzott: állandó kampány a modern mondák rögzítésére, az adatok tárolásának lehetősége stb. A megnyitott weboldalakra folyamatosan érkezik a feldolgozásra váró szöveganyag, éppen úgy, mint a hagyományos levelezésre történt felszólítások idején.²⁸

3.2. ADATOK EGY LEENDŐ ADATBÁZISBA

A rendszeres gyűjtés szándéka nélkül az elmúlt évtizedekben félretettem újságcikkeket, amelyekben modern mondák közlését találtam, néhányat pécsi diákjaimtól is kaptam. Mivel ezek mára nehezen találhatók meg, közzétételükkel, amelynek során a kevés adat miatt semmiféle rendszert nem követek, egy majdani kutatást kívánok segíteni. Elsőnek a legrégebbi adat felidézése kínálkozik, mivel ez is sajnos csak emlékezetből történhet: vagy nem tettem el az újságot vagy elkallódtam. 1990 nyarán egy bulvárlap, emlékeim szerint a *Reform* apró hírei között szerepelt, hogy Ceaușescu és neje nem haltak meg. Tengeraltjárójukkal (amelyről a korabeli romániai folklór tudni vélte, hogy a bukaresti elnöki palotáig felhozott csatornával együtt azért építették, hogy vész esetén kimenekülhessenek) elérték a tengert, Kubába távoztak, ahol egy tengerparti nyaralóban Fidel Castro vendégszeretetét élvezik.²⁹ A Kyffhäuser-monda (a hős nem hal meg) modern változatai között (Diana hercegnő, Elvis Presley, Zámbo Jimmy stb.) a Ceaușescu-történettel még nem találkoztam.³⁰ Ebbe a típusba tartozik még az alábbi közlés:

[...] a múltkor a Z tévében egy zavaros tekintetű bácsi azt fejtegette nagy elánnal, hogy Mátyás király nem halt meg, mert a Marsról származik, és halhatatlan. A budai hegy gyomrában hibernálva várja a megfelelő pillanatot, amikor majd kitörhet onnan

²⁷ Pl. AMBRUS Judit: Ön szerint hányadikán van a Csók világnapja? *Népszava*, 2006. május 20. szombat (<http://www.nepszava.hu/articleprint.asp?nID=797830>)

²⁸ Magyarországon pl. a halálközeli élményekről szóló, fentebb már idézett mű szerzője tett közzé művében ilyen felhívást: „Ezért kérem a Tisztelt Olvasóimat, segítsenek nekem ebben a munkában olyan módon, hogy aki csak olvasta e sorokat, és tudomása van a környezetében ilyen vagy hasonló dolgokról, kérem, értesítsen a következő címen: ...” ÁRVAI, 1997, 112.

²⁹ A Ceaușescu-folklór összegyűjtéséről nincs tudomásom, pedig a nyolcvanas években Erdély-szerte beszéltek például Elena asszony mesés gardróbjáról: soha nem vett fel egy ruhát kétszer, sokfelé kitüntetett „tudós vegyész” létere nyilvános beszédben a CO₂-t „ko doj”-nak mondta stb.

³⁰ A gazdag szakirodalomból csak egyetlen munkát idézek: Goss, 1998.

a fekete sereg élén, és a magyarok igájába hajthatja az egész világot. És ő ezt teljesen komolyan gondolta.³¹

Írásomban nem térek ki az UFO-történetekre, mert ezeknek külön is rengeteg sajtóorgánom ad helyet, itt azonban közzéteszek egyet, mert „népi” miliót fest az a szöveg, amelyet a kitűnő kárpátaljai költő megfogalmazásában (fordításában?) olvashattunk a *Népszabadságban* (BALLA D. 2005). Egyébként UFÓ-król szóló szövegek már az újabb népi mondagyűjteményekbe is bekerültek.³²

Amikor felröppent a bulvárhír, hogy Kárpátalján jetit láttak, megjósolhattam volna: nem várat magára sokat az első helyi ufó megjelenése sem. Találgathattam volna, vajon Ungvár vagy Munkács fölött fognak-e látni repülő csészealjat, netán maradunk a sokkal biztonságosabb megoldásnál: egy isten háta mögötti, nevesincs falucska szemtanúinál. A kis falu bejött, a történet ellenben sokkal vaskosabb: a földöntúliak, bizony, elraboltak egy ruszin férfit. A dolog egyetlen szépséghibája, hogy 102 évvel ezelőtt történt. A hír lényege pedig a következő: „A kis ruszin faluban mindössze néhány száz ruszin erdők munkás élt. A történet főszereplője a Petrovszki család egyik tagja. Az eset karácsonykor történt. Az esti órákban Petrovszkiné kiküldte a férjét – Ivankut –, hozzon vizet az udvaron lévő kútból. A falu görög katolikus papja a család mellett lakott, így éppen mellettük haladt el hazatérőben egy beteglátogatásról, amikor a magasból vakító fényesség zuhant alá Petrovszkiék udvarára. A fény nappali világossággal borította be az udvart, a templomot és az egész völgyet. Az ovális vagy inkább gömb alakú fényjelenség a kút körül lebegett, miközben a falu lakosai már kiszaladtak a házaikból, hogy megtudják, mi történt a templom mellett. Sokan azt hitték, újabb tűzvész pusztít a faluban, ami igen gyakori volt az akkori faházak miatt. Szemtanúk szerint a jelenség mindössze néhány percig tartott. A fénylő gömb a lebegés után hirtelen felemelkedett, és nagy sebességgel eltűnt a csillagok között. Petrovszkiné ezután kétségbeesetten kiáltozni kezdett a férje után, aki ezután soha többé nem került elő. A pap és a többi ember eredménytelenül kereste Ivankut, a kút körül mindössze megolvadt havat találtak.” (Kárpátinfo)

Ukrajnában maradva, ahonnan, úgy tűnik, rendre áramlottak a magyar sajtóba a szenzációs hírekbe burkolt mondaszövsék, idézzük az alábbiakat.

Tömeges alkoholemérgezés Ukrajnában

Tíz ember meghalt, nyolcvan ember kórházba került zugpálinka fogyasztása okozta mérgezés következtében az ukrainai Zabolotyje faluból. Mint a *Pravda* keddi száma a *Radianszka Ukraina* című ukrán nyelvű napilapra hivatkozva írja, a helyi iskola igazgatója házipálinkával fizette meg a bútorfuvarozást a szovhoz gépkocsivezetőjének. A következő nap meghalt a gépkocsivezető, rá két napra pedig az iskolaigazgató is. Az igazgató temetését követő toron – amelyen csaknem százan vettek részt – ugyancsak a halálosan mérgező italt szolgálták fel. A vacsora tragikus következményekkel járt. Nyolc

³¹ CSALA, 2005. Nagy István bonyhádi tanártól, pécsi néprajz szakos levelező hallgatótól kaptam a mondáról szóló előadásom másnapján. Köszönöm.

³² Pl. VILLÁNYI, 1991, 165., 201. és 202. sz. szöveg.

ember meghalt, s a vendégek tucatjait kellett súlyos mérgezéssel a környező kórházakba szállítani. (MTI)³³

Szépirodalmi párhuzam:

A végzet

Valahol a Nagy Magyar Alföldnek egy kicsike tanyáján éldegelt egy család, apa, anya és a két gyerek, mind pogácsakedvelők. Ha a mamának volt rá ideje, s kedvében akart járni övéinek, sütött nekik egy tepsis pogácsát.

Egyszer azonban liszt helyett mérges rovarirtó szert gyúrt a tésztába. Íze nem volt rosszabb, így hát jól bepogácsáztak mind a négyen, az apa, az anya és a gyerekek.

Negyednap eltemették őket, s aztán összejött a rokonság meg a közeli és távolabbi szomszédok, ahogy az már illik, halotti torra. Homoki bort ittak, s hozzá a maradék pogácsát majszolgatták. El is patkoltak mind, ahányan voltak.

A mentősöknek – az orvosnak, a két hordágyvivőnek meg a sofőrnek – már nem akadt dolguk. Csak fejcsóválva körüljárták azt a sok halottat, s mielőtt visszaindultak volna, megettek néhány pogácsát, ittak rá egy kis bort.

Kivéve a sofőrt. Bort nem ihatott, mert vezetnie kellett, a pogácsát pedig nem szerette. De ami még ott maradt a tepsiben, azt újságpapírba csomagolva letette az ülés mellé, hogy kárba ne vesszen. Jó lesz az még, gondolta, valakinek.

És most viszi! (ÖRKÉNY, 1984, 90.)

A szovjet idők atmoszféráját hűen ábrázolja az ukrán szöveg: az állami gazdaság autóját magáncélra használják, ezt szintén a feketegazdaságból honorálják stb. Örkény novellája nem véletlenül játszódik egy alföldi tanyán: ez a vidék az elmaradottság szimbóluma a pesti ember számára.

Klasszikus történet a „Kígyó a banánban”: anya gyermekének banánt vásárol, odaadja neki, a gyermek felkiált: Valami megcsípett! Az anya nyugtatja, ugyan, a banán nem harap, de a gyermek meghal. A banánba egy picis mérges kígyó fészkelte be magát vagy a tojását, amitől a gyermek meghal. Az Egyesült Államokban a hatvanas években keringett a történet, Svédországban a hetvenes évek első felében bukkantak fel változatai, az évtized második felében érkezett meg Finnországba (af KLINTBERG, 1985, 279–281). Magyarországra 1992 augusztusában.

Kígyómarta banánt evett egy pécsi asszony, s ettől olyan rosszul lett, hogy hosszas kórházi ápolásra szorult. A hölgy felépülése után felhívta a pécsi rádiót, hogy – egyenes adásban – megossza tanulságos balesetének történetét a hallgatókkal. Az asszony elmondta, hogy a banánon utólag meg is találta a kígyó foga nyomát. Aztán megemlítette, hogy hallott egy kislányról, aki a közelmúltban egy hasonlóan kígyómart banántól meghalt. Az interjú azzal zárult, hogy az ő esete óta az egyik pécsi ábécében a banánok között apró, zöld kígyókat látott valaki. (U[NGÁR] T[AMÁS] 1992. 13.)

Az újságíró felhívta az üzletet, ahol elmondták, hogy náluk három hónapja nem volt banán. Felhívta a nyilatkozó hölgyet, aki a kígyót látó barátnőjét nem kívánta

³³ *Magyar Hírlap* 1988. június 22, szerda. Az újságkivágást Örkény István novellájával együtt 1993. január 13-án kaptam Mondok Ágnes pécsi néprajz szakos hallgatómtól: köszönöm.

megnevezni, mint ahogy azt sem tudta, hogy kitől hallott a halott kislányról, csodálkozott azon is, hogy a rádió honnan értesült az ő rosszullevéről, holott azt csak a legjobb barátnőjének mondta el, a rádió hívta fel őt, nem fordítva, a banánon nem látott semmiféle harapást, klinikán sem kezelték. „Megittam egy pohár tejet, ledugtam az ujjamat és kihánytam mindent.” Az újságíró tehetetlen volt. A modern mondákról akkor még ő sem hallott. Bengt af Klintberg (óvatosan elutasítva a freudi értelmezéseket: kígyó, szexualitás stb.) azt az üzenetet véli kiolvasni a történetből (és a hasonlóakból, mert van éppen elég), hogy veszélyeztetettek vagyunk, ha a távoli, egzotikus országokból érkezett gyümölcs vagy bármely más termék betör a mi védett, biztonságos, nyugati életünkbe. Hozzátehetjük még, hogy nem véletlenül jelent meg a történet Magyarországon éppen augusztusban, a hazai gyümölcsök dömpingjének idején, amikor az importált délgyümölcsök ára mélyen az itthoni szezongyümölcsök ára alatt van.

A készülő ICL valószínűleg a Rémségek fokozása (The Climax of Horrors, ATU 2040; Häufung des Schreckens ICL L 110) vagy a környezetében levő Bal esetek láncolata (Chain of Accidents, ATU 2042) láncmesék rokonságában helyezi el majd következő történetünket, amely számos rokon szüzsével alkot típuscsaládot. Az ICL előzetesen publikált, halállal kapcsolatos típusokat bemutató részletében ez az elbeszéléstípus még nem szerepel. Nagyon sok változata van azonban A gyermekek disznóölést játszanak típusnak (The Children Play at Hog Killing, ATU 1343*; ugyanez az ICL-ben: Az anya fenyegetését valóra váltják, a levágott penisz: Mutters Drohung ausgeführt I: Der abgeschnittene Penis, ICL B 60.1 – B 60.3) (SCHNEIDER, 1999, 167). Ide tartozik a Robbanó vécé néven futó történet, amely Brednichnél a Rémségek fokozása címet viselte. Szerinte Németországban már a hatvanas években szélteben ismert volt, és benne van Smith és Virtanen gyűjteményében is (BREDNICH, 1991a, 117–118; 1991b, 129–130). A magyar weboldalt most érte el.

A teljes történet szerint a férj a családi ház teraszán szerelte motorkerékpárját: berúgta, tűrztatta, ám az valamilyen oknál fogva egyesbe kapcsolt, s a kormányba kapaszkodó férfit magával rántva a teraszról az üvegajtón át bevágódott a nappaliba. A feleség kihívta a mentőket, akik kórházba vitték szerencsétlenül járt párját. Amíg kedvesét a kórházban az orvosok rakták össze, a feleség szorgosan takarított. A motorból padlóra folyt benzint vécépapírral feltörölte, majd a benzines papírt a vécékagylóba dobta. Később a kórházból hazatért férj vécére ment, majd – miközben nagydolgát végezte – rágyújtott egy cigire. Végül a még égő csikket a kagylóba dobta. A konyhában dolgozó feleség hatalmas robbanást hallott. A toaletthez rohant, ahol üvöltő férje letolt nadrággal feküdt, alaposan összeégve. A kétségbeesett nő mentőt hívott, a házhoz pedig azok a mentősök jöttek ki, akik a motoros balesetkor. Miközben hordágyon cipelték le a lépcsőn a férfit, megkérdezték a feleséget, hogy mi történt. Hallva a sztorit, egyikük annyira elnevette magát, hogy megbotlott és elejtette a hordágyat. A férj lezuhant a lépcsőn és eltörte a bokáját.³⁴

³⁴ Urban Legends Archivum: <http://www.urbanlegends.hu/2006/07/04/robbano-vecek/> A mellékelt ábra uo. 2.

2. ábra. Amíg oda voltam, Márta elvitte a hamutartót. Azt hiszem, be kell dobnom a csikket a vécébe. Darn!

A szerkesztők a Snopes-ról (web-oldal, lásd fentebb) vették a történetet, idéznek egy magyar változatot, amely a hordágyas motívumot ismétli meg, és egy meg nem nevezett magyar honlapról egy másikat, amely a felrobbant vécé-motívumot egy pásztói autószerelő esetében tartalmazza. Hivatkoznak arra, hogy a *Reuters* és a *United Press International* 1988-ban az izraeli *The Jerusalem Post* egyik cikkére hivatkozva adott le hasonló tartalmú hírt, majd „a legendák tárházául szolgáló *Weekly World News* hasábjain bukkant fel, ám ezúttal az áldozat nevét (Saul Frankel) is megemlítték, mi több, idézte is őt az újság.” Szintén a Snopes-ról származik egy nyugat- virginiai eset, amelyről a „ma.hu is beszámolt, egy évvel később”.³⁵ „A sztori keletkezésének időpontja nem ismert, de az biztos, hogy már 1949-ben megjelent Robert Service kanadai költő egy művében (*The Bares*).” A cikkhez a letöltés időpontjáig hét hozzászólás érkezett. A 7. Adani: 2006. július 8, 08:49:

Ezt egyszer a *Blikk*ben is láttam, valóban a pásztói esetből kifolyólag. Ott az asszony benzinnel mosta ki az olajfoltos ruhát, majd beleöntötte a WC-be, de nem húzta le. Így már berobbanhat egy cigitől is.³⁶

³⁵ 2005. 06. 15. 07:08 *Spicy Press* Hírügynökségre hivatkozva olvasható: http://ma.hu=page/cikk/ae/0/1223013/1?cikk_main-nes-article_status=normal oldalon. Letöltés időpontja 2006. 07. 13.

³⁶ A web-ről betűhíven írtam át a szövegeket. Itt jegyzem meg, hogy a szerkesztők által közölt szövegek, mint a fenti példa is mutatja, a zsurnaliszta stílus jellegzetességeit mutatják, az élősavas előadás stílusától nagyon messze vannak. A hozzászólások a két stílus keverékét használják.

Évekkel ezelőtt a magyar tévécsatornák is hírül adták, hogy egy angol rákbeteg kisfiú utolsó kívánsága, hogy neki legyen a világon a legnagyobb névjegykártyagyűjteménye, és így bekerüljön a Guinness Rekordok Könyvébe. Kértek hát minden jólelkű tévénézőt, hogy a megadott címre küldjenek névjegyeket. Pár évvel később a *Dunántúli Napló*ban egy levélmintát adtak közre. „A hálózatszerűen bővülő levelezés egy rákos kisfiú kérésére hivatkozva terjed, miszerint a beteg gyermek álma, hogy övé legyen a világ legnagyobb címgűjteménye, amivel bekerülhet a Guinness Rekordok Könyvébe. A dolog a szokásos recept szerint működik, a kérés szerint a leveleket 10-10 címre kell továbbküldeni, és erről magát a kisfiút is értesíteni” (KASZÁS, 2003, 1).³⁷ A cikk gazdasági előnyt jelentő adatbázis-szerzésre vagy marketing akcióra gyanakodva óvja az olvasókat attól, hogy bedőljenek: „A kísérőlevélben sem a levelezést elindító kisfiú, sem annak felhatalmazott képviselője nincs megnevezve. A megadott cím is roppant furcsa, hiszen Ausztria fel-tüntetése után már angol utcanév – ennek leírása többször változik – következik.”

Buddynak, a Glasgow melletti Paisleyben élt 10 éves kisfiúnak gyászos vége lett. Két éven át hihette a gyógyíthatatlan rákban szenvedő gyermek, ha ő kapja a legtöbb jó kívánságot tartalmazó képeslapot, bekerül a Guinness Rekordok Könyvébe. Az Egyesült Államokból a Reagan család küldött neki „Gyógyulj meg!” feliratú lapot, a bonni Honvédelmi Minisztériumban a vezérkari ezredes is meghatódott, és a bátor fiúcska kérését továbbította a légierőhöz, a szárazföldi hadsereghez és a tengerészethez. Csak a göttingeni kazárnyából két nap alatt 300 lapot küldtek el. Végül is úgy négy milliónyi lap halmozódott fel a fiú betegágya feletti polcon. Akkor halt meg Buddy. A polc nem bírta a súlyt, szétrepedt és a fiút agyoncsapta. Nem került be a Rekordok Könyvébe. (DOINET, 1996)

A *Stern* magazin újságírója Brednich negyedik könyvéből (*Die Ratte am Strohhalm*) veszi a fenti történetet, majd idézi a szerzőt: „Buddy – közölte Brednich – sose halt meg. De nem is élt – ám ez nem változtat azon a tényen, hogy a skót postások majd megszakadtak a több milliónyi képeslap terhe alatt, amit cipelniük kellett, s amit az álhir az ő csendes kis postahivatalukba sodort. De takarékos emberek voltak, ezért a világ minden részéről összegyűlt képeslapokat, potom pénzért bár, de eladták a bélyegkereskedőknek”. Ha a Buddy nevű kisfiú nem is élt, 1850 óta azonban többen, akiknek hasonló óhajuk volt. Hárman közülük 1989 és 1993 között be is kerültek a *Guinness*be, a negyedik gyermek, aki 1990-ben kezdte gyűjteményét, 1998-ban még élt és folytatta akcióját. A „Haldokló gyermek kívánsága” (The dying child's wish) néven számon tartott modern mondának sokféle feldolgozása ismert, A. K. Guigné a valóban élt és a *Rekordok Könyvébe* került Craig Shergold nevű kisfiú esetét elemezte, akinek a felhívása rendkívül gazdag motívumvariációkban keringett a világhálón jóval a halála után is.

Az elbeszélés-komplexumok és az olyan hiedelmek, mint amilyenek a „haldokló gyermek kívánságával” kapcsolatosak is, olyan öröknek vannak kitéve, amelyek meg-

³⁷ Jelen tanulmányunkban nem foglalkozunk egyéb, haszonnal kecsegtető vagy jótékony-sággal összefüggő, levéltovábbításra buzdító felhívásokkal (slacktivism), a lánclevelekkel, az átverés levelekkel (hoax).

felelő körülmények között újabb mondák és hiedelmek táplálására szolgálnak. Ebben az esetben az igazi felhívások közti kapcsolatok és a kapcsolódások nyomon követésével narratívumok és hiedelmek egész rendszerét lehet megfigyelni és az egész rendszernek részekből való összeállítását. Ha így teszünk, láthatjuk, hogy a monda és a valóság között több van véletlenszerű kapcsolatnál. Míg a mondai beszámolók kétségtelenül hozzájárulnak, hogy az emberek a Shergold-felhívást „puszta átverés”-ként értelmezzék, ebből az elemzésből nyilvánvaló, hogy az okok és hatások ilyen korlátozott szemlélete nem magyarázza meg a hatóerőket, ebben az esetben a modern kommunikációs technológia hatását. A téves információ keringése nagymértékben hozzájárult, hogy érvényüket veszített felhívások, szakadár variánsok keletkeztek, és a kampány megállíthatatlanná vált. (GUIGNÉ, 1998, 131.)³⁸

Bár a folkloristák nem kedvelik a népi paródiákat (ezt az amerikai folkloristák-ról állítják), ennek a típusnak a paródiája nem kerülte el az elemzést (GOLDSTEIN, 1999). Miként maga a típus, a paródiája is a „szlaktivizmus” (lásd 37. sz. jegyzet) műfajába tartozik. Magyarországon e-mailben terjedt (az Interneten nem kerestem), de nyomtatott változata is eljutott hozzám.

Fatima el Abdullah Omar Dzsihad Kalifa Hamasz
Dzsamburi 114 éves
szőke tősgyökeres stockholmi kislány akut,
perforálódott
Lámpalázban /ano rákban szenved.
Apukája, Björn Allah bin Vejnemöjnen egyezséget
kötött a Világkereskedelmi
Kamarával, hogy ha valaki elolvassa ezt az e-mailt
és nem törli ki, hanem
kinyomtatja és zöld kiemelő filccel megjelöli
a szövegben szereplő
összes olyan határozatlan névelőt, amely jambikus
pentameterben íródott
főnévi igenév előtt áll, és ezen kinyomtatott
példány felmutatása mellett az
ácsi ABC-ben három darab vajaszsemlét vásárol,
akkor az egyik zsemle árát a
Világkereskedelmi Kamara arra fogja fordítani, hogy minden tavaszi
napéjegylenlőségtől számított első holdtölte után
született
vörös harántcsíkos kiscica fényképét elküldi
Fatimának, ezzel járulva hozzá,
hogy a kislány megnyerhesse az iskolai
papírgyűjtő versenyt.³⁹

³⁸ A fenti idézethez felhasználtam Szépné Adonyi Zsóka pécsi néprajz szakos hallgatónak a cikkről 2004 decemberében készített fordítását.

³⁹ E-mailben kaptam két változatát 2003. január 17-én és 30-án Kriza Borbálától, aki mindkét változatot a Kölcsey Gimnázium öregdiákjainak címlistáján kapta. Itt köszönöm meg segít-

A szerverkereskedők megbízásából gyermekek és felnőttek elrablásáról szóló történetek világszerte elterjedtek, különösen a harmadik világban, ahol a mindennapi valóság ad okot a félelemre. Az egyik legelterjedtebb történetnek (Az ellopott vese) a magyar sajtóban való megjelenése pontosan megjelöli az amerikai forrást.

Jó, ha az embernek van egy amerikai nagynénje. Mindenfélét lehet tőle kapni, az enyém legutóbb például egy e-mailt küldött, benne vérfagyasztó történettel. Az is bele volt írva, hogy küldjem tovább minél több ismerősnek, mert nagy veszélyben van mindenki, aki ismeretlen nővel megy buliba, vagy üzleti utakra jár Amerika nagyvárosaiba. A nagynéni is kapta valahonnan, tovább is küldte, és ha így megy tovább, lassan minden számítógépen lesz ebből a sztoriból legalább egy példány. De hát miért csak az internetezők essenek pánikba, féljen mindenki egyformán!

Úgy kezdődik, hogy ez nem vicc! Aztán egy hiteles forrás: a történet a Texasi Egyetem lapjából, az Austinban megjelenő *Daily Texas*ból származik. Egy srác múlt szombaton elment egy buliba, ott besörözött és felcsipett egy lányt, akivel elment egy másik buliba. Az új helyen kapott valamit inni, amitől elvesztette az eszméletét. Amikor magához tért, egy jéggel töltött fürdőkádban találta magát. A mellére rúzzsal ez volt írva: Hív a 911-et vagy meghalsz! Szerencsére oda volt készítve egy telefon, így azon hidegben tárcsázhatta a segélyszolgálatot, ahol azt tanácsolták neki, hogy szálljon ki, és nézze meg magát egy tükörben. A hátán felfedezett két huszonöt centis sebhelyet, mire a mentősök visszaparancsolták a jégbe, és rohamkocsit küldtek érte. A kórházban kiderült, hogy mindkét veséjét kivették. Nem is csoda, hiszen feketepiaci értéke tízezer dollár. (HORVÁTH, 1999. vő.: HEALEY–GLANVILL, 1994, 147)

Az újságíróknak a SOTE orvosai elmondták, hogy ők is hallottak hasonló eseteket: guatemalai utcagyereket gyilkoltak meg a szeméért, ausztriai mozdonyvezető a Vörösmarty téren arra ébredt, hogy a veséi hiányoznak, német turisták Egyiptomban jártak így stb. A cikk további része az eset orvosilag lehetetlen voltáról szól. Németországban 1990 őszén volt konjunktúrája a történetnek: valamennyi változata távoli országban tett turistaúton megtörtént esetről számolt be (BREDNICH, 1991b, 79–80).⁴⁰

A „Meghiúsult gyermekrablás” (Attempted/Aborted Abduction) típusú történetek az Idegen ember mint veszedelem (Stranger danger) hagyományos elbeszélés-csoport altípusába tartoznak. Bevásárlóközpontokban vagy vidámparkokban történt eseteket mondanak el: a szülők mellől elrabolt kisgyermeket a mosdóban találják meg, elváltoztatott külsővel: haja levágva, befestve, ruhája lecserélve. Az anya a biztonságiak segítségét kéri, akik a kijáratokat lezárják.

ségét. A két változat egy szó eltérést tartalmaz, /-val jelöltem. A sorok tördelése nagyjából azonos. Csak az ő, í ott rövid alakját változtattam meg. Az ano-rákos változat tördelés nélkül, pontos helyesírással megjelent, keretben, aláírás nélkül: *ART'húr*. Az ART'húr Alapítvány Kiadványa. VIII. évf. 2002. II. sz. 45 (arthur.netstudio.hu). A lapot a főszerkesztő Jóna Dávidnak köszönöm.

⁴⁰ A típus legújabb feldolgozása CAMPION-VINCENT, 2002.

A gyermek megmenekül, elrablói nem fogják el. J. Conrad megállapítja, hogy számos motívuma a fenti mondának megegyezik a „váltott gyermek”-ről szóló hagyományos hiedelemmondával (gondatlan anya, a gyermek külsejének elváltozása, külső segítség kérése, a tettes elmenekül, tehát újra „támadhat”): ezt a 20. század elejéről származó két klasszikus skandináv mondaszöveggel illusztrálja. A modern mondákban azonban a gyermeket nem természetfeletti lény, hanem valaki, egy idegen rabolja el. Az idegen mint veszedelem típusú történetekben a gyermeket sokféle célból rabolják el, az elbeszélések társadalmi elemzése is sokoldalú lehet (eltűnt gyermekek sokaságáról szóló tévéműsorok hatása, antimerkantilista attitűd a bevásárlóközpontok ellen, szülő-gyermek kapcsolat problémája: felületesség, idegenekkel szembeni bizalmatlanság stb.). Amerikában a 70-es évek végén egy egészen rövid ideig tartó periódusra volt jellemző a típus előfordulása, majd a 80-as évekre el is tűnt. Az egyetlen és legjellemzőbb állandó elem ezekben az elbeszélésekben a bűntény lokalizációja: a bevásárlóközpont vagy egy nyilvános szórakoztató intézmény, leggyakrabban éppen Disneyland. Ezek a helyek nemcsak a fogyasztásra ösztönzés helyei, hanem olyan művi világok, ahol semmi sem valóságos, csak annak akar látszani: az átmenet helyei. Az említett időszak éppen az ilyen létesítmények elszaporodásának az ideje volt Amerikában. A szövegtípus újbóli megjelenésekor már más társadalmi gondok (családi és egyéb okok miatt eltűnt gyermekek sokasága, gyermek utáni vágyból történt gyermekrablások stb.) álltak a történetek hátterében. J. Conrad függelékben 13 szövegvariánst is közöl a 80-as évek végétől, a 90-es évek elejéről (CONRAD, 1998).

Ezzel a mondatípussal azért kellett részletesebb foglalkoznunk, mert éppen tanulmányunk írásának idején jelent meg Magyarországon, mégpedig abban a klasszikus formában, amely Amerikában a hetvenes évekre volt jellemző. Nálunk most épülnek a bevásárlóközpontok.

Az interneten lábra kelt egy rémhír, miszerint a törökbálinti Corában elraboltak anyukája mellől egy hároméves kislányt, majd miután a biztonságiak lezárták az áruházat, rátaláltak a gyerekre az áruház mosdójában, rövidre vágott hajjal és kislőruhába öltöztetve. [Az RTL Klub Fókusz című műsorának június 29-i adásáról szól a cikk, a hír kommentárját ismerteti később a szerző.] „Lázás nyomozásunk közepette találtunk egy belga képregényt, amely ugyanezt a történetet meséli el, természetesen belga szereplőkkel.” [Idézet a tévé műsorvezetőjétől – N. I.] A Fókusz is eljutott a közkeletű rémhírek-ből táplálkozó „városi legendák” jellegzetes vonásaihoz, és szakérteni felkérte a témában könyvet is megjelentető újságírókat, Marinov Ivánt és Dezső Andrást. Ők igyekeztek kiokosítani a nézőket, akik közül talán sokan most tudták meg, hogy a mozsizékekben elhelyezett, HIV-fertőzött tű története is csak afféle városi legenda, ahogy a paksi sugárzásról, az aszpartám rákkeltőségéről, a Hajógyári-szigeten működő szerverkereskedőkről vagy a legfrissebb, miskolci jégesőről szóló rémhír is, mely miatt a katasztrófavédelem utóbb feljelentést tett. (BALINT, 2006).

Az újságíró a történetet „jó egy hete” már olvasta a babaszoba.hu oldalon. Az urbanlegends.hu oldalra július 6-ig 31 hozzászólás érkezett, zömében a hír képte-

lenségét taglalják. Egy olvasó által indított fórumra ugyanakkor 100 „felháborodott” hozzászólás érkezett. Az oldal szerkesztői a következőt írták:

A történet kísértetiesen emlékeztet arra a szöbeszédre, melyet könyvünkben, a Legendavadászatban is feldolgoztunk (és – mint ez a jobboldali képen [lásd 3. számú illusztrációnkat – N. I.] látható – más, legendákkal foglalkozó kiadványban is felbukkan. Itt az IKEA bútorgyártó cég egy belgiumi üzlete került gyanúba. A francia Urlen.com weblap által idézett történet szerint az IKEA anderlehti áruházában tűnt el egy kislány, akit állítólag a rendőrség riasztását követően kopaszra borotválva, bedrogozott állapotban találtak meg. A történet mesélője szerint a gyerekrabló módszert azért nem verik nagydobra, mert még nyomoznak az emberkereskedők után. A városban található IKEA szóvivője határozottan cáfolta, hogy valaha is történt volna ilyen, szerinte a történetet olyan valaki találta ki, aki kifejezetten ártani akar a cégnek.⁴¹

3. ábra. Elrabolták, bevonszolták a mosdóba, levágták és befestették a haját, átöltöztették! De hogy lehet, hogy nem volt benne az újságban? Ártott volna a forgalomnak – sok üzlet lefizeti a sajtót.

A nyolcvanas években Romániában az áruhiány foglalkoztatta a közvéleményt, s mint már Keszeg Vilmostól idéztük, az egyik hiánycikk éppen a szappan volt. Az akkor és ott felbukkant gyerekrablás-történet minden elemében, és különösen

⁴¹ <http://www.urbanlegends.hu/2006/06/24/gyerekrablal-as-aruhazban/> Letöltés ideje: 2006. 07.06. A mellékelt 3. sz. ábra uo. 3.

tragikus végkifejletében különbözik a „merkantil” típusú „Sikertelen gyerekrablás” sztoritól.

Kolozsvárt a kisiskolás gyerekeket magánlakásokba csalják és szappant főznek belőlük. Egy kisgyereket egy férfi megkért, hogy vigyen el egy levelet egy megadott címre, 100 lej fizetség ellenében. A gyerek hazament, hogy a táskáját letegye. Megmondta az apjának is, mire kérte az ismeretlen. Az apa értesítette a rendőrséget, együtt mentek a kijelölt házhoz. Ott a gyereket egyedül beengedték a lakásba. Miután pár percig nem jött vissza, bekopogtak. Az előszobában egy süllyesztő volt, a gyereket már elnyelte és darabolta. (A feljegyzés ideje 1982 ősze.) (KESZEG, 1991).

A politikai vicc, ha régi sémák újra alkotásával is, azonnal képes reagálni a nagy eseményekre. A modern monda ezt csak módjával teszi, inkább, mint a fenti példákban láttuk, az adaptáció során alakítja az ismert szüzsét az adott viszonyokhoz, és ezáltal válik korfestővé. A 2001. szeptember 11-i WTC elleni merénylet a folklórban viccek tárgya lett (a feszültségek levezetésére ez a műfaj már annyiszor bevált) (Zsigmond, 2003).⁴² Megjelent azonban a szenzációnak az a formája is, amit narratív volta miatt már a modern monda műfajába sorolhatunk.

A legendás Photoshop-karikatúra egy turistát ábrázol a néhai Világkereskedelmi Központ tetőteraszán, mögötte a napsütéses New York és az American Airlines közeli utasszállítója látható, a felvételen digitális dátumpecsét: 09-11-01. A hamisítás nyilvánvaló. [...] „A kamerát a romok között találták” kísérőszövegnek is nehéz lehetett bedőlni, a felvétel mégis roppant népszerűnek bizonyult. [...] Az online folklórban „Danger Boy Waldo” névre keresztelt turista kiléte hamarosan foglalkoztatni kezdte az embereket. [...] miután az Index <http://www.index.hu> magyarul is leadta a sztorit, ömleni kezdtek az olvasói levelek, és egy beküldött fényképből kétséget kizáróan bizonyosodott, hogy Waldo a mi hazánk fia – ezt azóta a [touristofdeath.com](http://www.touristofdeath.com) is elismerte. A fénykép emberünk amerikai szakmai gyakorlata idején készült, a montázst saját szórakoztatására készítette a terrortámadást követő napokban, és tizenöt munkatársának küldte tovább. Néhány nap alatt a felvétel bejárta az egész világot...⁴³

Párhuzamok említése nélkül, csak az archívum számára:

Zarándokok tucatjai leptek el az utóbbi napokban egy Szentpétervár környéki falucsukát, ahol az ortodox húsvét előtt néhány nappal könnyezni kezdett az egyik nyaraló kertjében álló Lenin-szobor. Lenin kétméteres faszobrát öt évvel ezelőtt fedezte fel egy szeméttelen egy szentpétervári nyugdíjas. A férfinak, aki korábban húsz éven át hajóskapitány volt, a vérében volt a hatalom tisztelete, ezért nem hagyhatta, hogy ilyen dicsegetéssel végezze a proletáriátus vezére, olvasható a Megapolisz-Expressz című orosz online kiadásában. A férfi ezért a szeméttelenről dácsája, vagyis nyaralója kertjébe menekítette Lenint. Az elmúlt öt évben gondosan ápolta a szobrot, megtisztította a madárürüléktől, és vegyszerrel kezelte, hogy megvédje a kártevőktől. Április végén, néhány

⁴² Ugyanitt a román városi/modern mondákról lásd CONSTANTINESCU, 2003.!

⁴³ BODOKY, 2001. Letöltve 2001.11.30. Az adatot Frazon Zsófinak köszönöm.

nappal az ortodox húsvét előtt a szobor „életre kelt”. Először a fa repedéseiből zöld hajtások nőttek ki, majd szemeiből gyanta kezdett csepegni, mintha csak könnyezne a szovjet állam valaha volt vezére. Az idős nyugdíjasnak azóta nincs nyugta, ugyanis csapatos-tól érkeznek a kommunista zarándokok, bár azt nem lehet tudni, hogy milyen csodát várnak Lenintől.⁴⁴

Modern monda humoristák használatában (vö. Kusturica *Macskajakaj* című filmjével):

Kecske a sorompón

Lajtai bácsi a kerékpárján ülve hajtotta kecskéjét a vásárra, míg egy vasúti sorompó útját nem állta. A sorompóra ki volt írva: „Tíz percen túl is zárva tartható.” Lajos bácsi odakötötte a kecskéjét és biciklijét a sorompóhoz, és betért a közeli Sorompó büfébe néhány sörre. Nem vette észre, hogy eközben a mozdony elment, a sorompó felemelkedett stb.⁴⁵

Egy friss gyűjtés

Építkezésen történt. Egy segédmunkás szandáljába a munka során néhány sóderkavics került. Megpróbálta kirázni, miközben a betonkeverőbe kapaszkodott, hogy el ne dőljön. A barátja azt hitte, hogy rázza az áram, ezért, hogy kiszabadítsa az áramkörből, megfogta a közelben levő lapátot, és egy erős ütést mért a rángatózó férfi kezére. Áramütés ugyan nem érte, de mind a két keze eltört.⁴⁶

Szegeden egy fiatal házaspár vett egy házat, felújították. A pincében rengeteg kacat volt, a munkások dolgoztak, pakolták ki a helyiséget. Felfedeztek egy hordót, nem műanyag, fahordót. Megcsapolták, és kiderült, hogy rum volt benne. Meg is itták. Feltűnt, hogy elfogyott a rum, és még mindig nagyon nehéz a hordó, és egy hullát találtak benne. Hát morbid! És akkor figyeltek fel rá, hogy Jamaicából származik a hordó, eredeti jamaicai rum volt benne. És ez az ember ott dolgozott a jamaicai követségen, és meghalt, de ez régen volt. Nagyon sokba került volna hazaszállítani, hát a felesége egy emberrel megbeszélte, hogy így hozzák haza. Csak napokon belül a feleség is meghalt, és itt Magyarországon csak ő tudott róla, senki más.⁴⁷

Rokon műfaj, anekdota

Élő anekdota

Orbán Viktor, Magyarország miniszterelnöke pártelnök korában, amikor meglátogatta Székelyudvarhelyt, Molnos ügyvéd lakásán szállt meg. Reggel látja, hogy az ügyvéd felesége pucolja a cipőjét. Ámultan kérdezi: „Maga mit csinál, Irénke néne?” „Pucolom

⁴⁴ <http://index.hu/polkitka/bulvar/zarand0502/>

⁴⁵ *Hócipő*, XVIII. évf. 8. sz. 2006. IV. 12. Szerző nélkül.

⁴⁶ Jankuné Angyal Bernadett pécsi néprajz szakos levelező hallgató jegyezte le 2006. május 14-én. Férjétől hallotta 2004-ben, amikor Pécssett építkeztek, ő pedig a barátaitól, akik segítettek az építkezésen.

⁴⁷ Ugyanő előszóban mondta el, miután levizsgázott, és átadta az előző szöveget. Egy héttel azelőtt hallotta férje és édesapja a Danubius Rádióban, és elmesélték neki.

a cipőjét, hogy mondhassam majd: én pucoltam meg Magyarország miniszterelnökének a cipőjét!” Erre Orbán Viktor is elkapja Irénke néni cipőjét, és pucolni kezdi. Irénke néni is rákérdez: „Maga mit csinál?” „Megpucolom a cipőjét, hogy mondhassa majd: az én cipőmet Magyarország miniszterelnöke pucolta meg.”⁴⁸

Még frissebb gyűjtés

2006. szeptember 24-én a Bécsből Budapestre tartó gyorsvonat fülkájében útitársam, egy éppen diplomázás előtt álló ifjú gyógypedagógus hölgy a következőket beszélte el. Már kétszer részt vett a Kossuth téri tüntetéseken (Salzburgból jött ekkor haza, ahova csak aznap reggel távozott otthonról). A második alkalommal a téren egy énekesnő éppen a turulmadárról énekelt, amikor egy mellette álló lány megszólította, hogy nézzen csak felfelé: a parlament kupolája (és az összegyűlt tömeg) felett egy kerecsensólyom pár keringett. Mint mondta, beleborzongott a látványba. A mellette álló lánytól megtudta azt is, hogy a tüntetések kezdetén (szeptember 17.) költöztek a madarak a parlament egyik tornyába. „A kerecsensólyom azonos a turullal! Akkor értettem meg, hogy velünk van az Isten!” A parlament épületében egyébként valóban fészkel, tudomásom szerint legalább egy éve, egy kerecsensólyom pár. A történet ilyen kontextusban, ilyen jelentéstartalommal a legfrissebb politikai folklór része: elemzésére és hatásmechanizmusának vizsgálatára a folklóristák is hivatottak lennének.

ÖSSZEGZÉS

A modern monda kutatástörténete már egy hosszú távú, eredményekben gazdag folyamatot tükröz. A nemzetközi tudományos életben a műfajelméleti kérdések taglalása, a rendszerezési kísérletek, a folklórisztikai módszerű kutatások meglehetősen előrehaladott állapotban vannak. A magyar mondatakutatók, beleértve a szerzőt is, egy korábbi műfaji felosztás nyomán haladva dolgoznak: nem biztos, hogy érdektelenségük miatt mellőzték az erre irányuló kutatásokat, hanem sokkal inkább már célba vett munkák elvégzésére összpontosítanak. A modern folklór, egyáltalán, valamely új, naponta alakuló, felbukkanó és eltűnő jelenség kutatása olyan feladat, amelyre fiatal, minden újdonságra fogékony kutató a legalkalmasabb. A pécsi egyetemen másfél évtizede mégis sikertelenül próbálta a szerző tanítványait erre a területre csábítani. A folklór számtalan definíciója közül igencsak sok a művészet felől közelíti meg a fogalmat: jelen esetben a számításba veendő szövegek tekintélyes hányada kívül esik a hagyományos művészetfelfogás keretein. Talán ez is taszíthatja a témát választókat: nem feltétlenül vonzó rémségekkel, triviális jelenségekkel és még sok egyéb, taszító jelenséggel foglalkozó narratívákat boncolgatni. Márpedig, ha a folklór tudománya életképes akar maradni a 21. században

⁴⁸ Olvasói levél: Miklós Gábor, Székelykeresztúr. *Romániai Magyar Szó*, postafiók című oldal, 1998. december 24.

is, meg kell találnia a 21. század emberének a folklórját is. A szájhagyományban való terjedés, mint a folklór egyik kritériuma, megmaradt ugyan, de kiegészült sok minden mással (mobiltelefonon küldött sms-ek [WIENKER-PIEPHO, 2000; DOMOKOS, 2005; NAGY, 2005], Internet [SCHNEIDER, 1996] stb.). A modern monda kutatásához mindezen forrásokot és a fenti tanulmányban részletezett módszereket is fel kell használni. A kiinduló helyzetet kívántuk itt felvázolni, és az eljövendő munkához a lehető legtöbb segítséget megadni.

IRODALOM

ALMÁSI Miklós

2000 *eFolklore – avagy az Internet „megemberesedik”*. Népszabadság, október 17. péntek, 7.

ÁRVAI Attila

1997 *Halálközeli élmények magyar földön*. Budapest, kiadó nélkül [Rekord Nyomdaipari Szolgáltató Kft., Miskolc]

ATU lásd Uther, 2004.

BÁLINT Orsolya

2006 *Rémhírek nyomában*. Fókusz, RTL Klub június 9. Vasárnapi Hírek, 23. évf, 26. sz. július 2. 14.

BALLA D. Károly

2005 *Ufo Kárpátalján*. Népszabadság, június 29. szerda, 14.

BENNETT, Gillian

1984 The phantom hitchhiker: Neither modern, urban nor legend? In: SMITH, Paul (szerk.): *Perspectives on Contemporary Legends* I. 45–63. Sheffield, Sheffield Academic Press

1985 *What's 'Modern' about the Modern Legend?* Fabula, Bd. 26, Heft 3–4, 219–229.

1987 Problems in Collecting and Classifying Urban Legends: A Personal Experience. In: BENNETT, Gillian–SMITH, Paul–WIDDOWSON, J. D. A. (szerk.): *Perspectives on Contemporary Legend*. II. 15–30. Sheffield, Sheffield Academic Press

BENNETT, Gillian–SMITH, Paul (összeállította)

1990 *Contemporary legend: the first five years; abstracts and bibliographies from the Sheffield conferences on contemporary legend 1982–1986*. Sheffield, Sheffield Academic Press

1993 *Contemporary Legend. A Folklore Bibliography*. New York–London, Garland Publishing, Inc.

BODOKY Tamás

2001 *Az utolsó turista. Egy magyar a cybertérben*. Magyar Narancs, november 22. <http://www.manco.hu/legfrissebb.tdp?azon=0147eletmod1>

BREDNICH, Rolf Wilhelm

1991a *Die Spinne in der Yucca-Palme. Sagenhafte Geschichte von heute*. München, Verlag C. H. Beck. [Beck'sche Reihe BsR 403] Első kiadás: 1990.

1991b *Die Maus im Jumbo-Jet. Neue Sagenhafte Geschichte von heute*. München, Verlag C. H. Beck. [Beck'sche Reihe BsR 435]

2004 Sagen. 10. Rezente Erscheinungsformen. In idem (szerk.): *Enzyklopädie des Märchens*. Bd. 11, Lief. 3. 1041–1049.

BRUNVAND, Jan Harold

1981 *The Vanishing Hitchhiker: American Urban Legends and Their Meanings*. New York–London, W. W. Norton & Company

2001 *Encyclopaedia of Urban Legends*. Santa Barbara, University of California Press

CAMPION-VINCENT, Véronique

2002 *Organ Theft Narratives As Medical and Social Critique*. Journal of Folklore Research 39, 1, 33–50.

CONRAD, JoAnn

1998 *Stranger danger: defending innocence, denying responsibility*. Contemporary Legend, New Series, 1, 55–96.

CONSTANTINESCU, Nicolae

2003 Narratív kategóriák a kortárs folklórban. In: ZSIGMOND Győző: *Napjaink folklórja. Folclorul azi*. 152–159. (Bukarest) București

CSALA Bertalan

2005 *Boszorkányszövetség a neten: sötét modernkor*. Magyar Hírlap, november 9. szerda, 21.

DÉGH, Linda

1991 *What is the legend after all?* Contemporary Legend, 1, 11–38.

1996 *What is a Belief Legend?* Folklore, 107, 33–46.

2001 *Legend and Belief. Dialectics of a Folklore Genre*. Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press

DOINET, Rupp

1996 *Die Ratte am Strohalm. Moderne Sagen und kein End: Autor Rolf Wilhelm Brednich hat nun schon das vierte Buch mit märchenhaften Storys geschrieben. Und manche glauben sie immer noch ...* Stern, 17, IV, 1.

DOBOS Ilona

1986 *Paraszti szájhagyomány, városi szóbeliség*. Budapest, Gondolat

DOMOKOS Mariann

2005 Népi írásbeliség a technika korában, avagy az sms mint folklórszöveg. Egy ifjú-ságkutatás folklorisztikai tanulságai. In GULYÁS Judit–TÓTH Arnold (szerk.): *Mindenek Gyűjtemény II. Tanulmányok Küllős Imola 60. születésnapjára*. [Artes Populares 21.] 289–312. Budapest, ELTE Folklore Tanszék

ELLIS, Bill (szerk.)

FOAFTale News. The newsletter of the International Society for Contemporary Legend Research (ISCLR) 1988–1994. <http://www.Google.com/search?q=%22contemporary+legend%22&hlnum=30&hl=hu&>

1986 Why Are Verbatim Transcripts of Legends Necessary? In: BENNETT, Gillian–SMITH, Paul–WIDDOWSON, J. D. A.: *Perspectives on Contemporary Legend*. II. 31–60. Sheffield, Sheffield Academic Press

FINE, Gary Alan–CAMPION-VINCENT, Veronique–HEATH, Chip (szerk.)

2005 *Rumor Mills. The Social Impact of Rumor and Legend*. London, Aldine Transaction

FIX, Ulla

1994) *Moderne Sagen in der DDR*. Fabula Bd. 35. Heft 1–2. 94–109.

GOLDSTEIN, Diane E.

1999 *„Please send your used Rolodex cards to the Muppet Wish Foundation”: folk parody, generic sensibility, literalization and contemporary legend*. Contemporary Legend, New Series, 2. 18–33.

- Goss, Michael
1998 *Elvis lives! The „secret survival” theme in rocklore*. Contemporary Legend, New Series, 1, 149–200.
- GUIGNÉ, Anna Kearney
1998 *The „dying child's wish' complex: the case of the Craig Shergold Appeal*. Contemporary Legend, New Series, 1, 116–133.
- HEALEY, Phil–GLANVILL, Rick
1994 *Városi mondák. Morbid sztorik szexről, itatról és meglepő masinákról*. Ford.: Zalatay Melinda, Vereckei András. Budapest, Biográf Kiadó. [Urban Myths. Virgin Publishing Limited, Great Britain, 1992. alapján.]
- HORVÁTH Gábor
1999 *Az ellopott vese. Rémmesék is terjednek a világhálón*. Népszabadság, november 2. kedd, 9.
- ICL
Index der Contemporary Legends. Lásd Schneider, 2007. (Megjelenés alatt)
- KASZÁS E.
2003 *Gyanús adatgyűjtés cégek körében*. Új Dunántúli Napló, XIV. 248. sz. szeptember 11. csütörtök, 1.
- KESZEG Vilmos
1991 *Kórkép az igaz történetekben*. Helikon (Kolozsvár), II. évf. 43. sz. október 21. 3.
- KLINTBERG, Bengt af
1985 *Legends and Rumours about Spiders and Snakes*. Fabula Bd. 26, Heft 3–4. 274–287.
- KOVEN, Mikel J.
1999 *Candyman can: film and ostension*. Contemporary Legend, New Series, 2, 154–173.
- MacGregor, Robert M.
1996 *Québec's killer beer: a dark t(ale)*. Contemporary Legend, 5, 101–114.
- MARINOV Iván–DEZSŐ András–PÁL Attila
2006 *Legendavadászat. Szóbeszéd, tévhitek, átverések nyomában*. Budapest, HVG könyvtár
- MIKLÓS Gábor
1998 *Élő anekdota*. Romániai Magyar Szó, december 24.
- Mot lásd Thompson, 1975.
- NAGY, Ilona
2004 *Contemporary legend: The Journal of the International Society for Contemporary Legend Research*. Ed. by Paul SMITH. Vol. 5 (1995). New Series Ed. by Joseph P. GOLDWIN. Vols 1–3 (1998–2000). International Society for Contemporary Legend Research. Recenzió: *Folklore. Reviews of Folklore Scholarship* 115 (2004) 122–124.
- 2005 *Folklór „in statu nascendi”*. Magyar választások 2002-ben. In: CSÖRSZ RUMEN István (szerk.): *Mindenek Gyűjtemény I. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára*. 465–471. Budapest, ELTE BTK Folklore Tanszék. [Artes Populares 21. Sorozatszerk.: Voigt Vilmos]
- ÖRKÉNY István
1984 *Egyperces novellák*. Budapest, Szépirodalmi Kiadó
- PETZOLDT, Leander
1986 *Phantom-Lore oder: Vom Glück des Sammlers beim Finden*. Österreichische Zeitschrift für Volkskunde. 92. 24–32.
- 1993 *Sagen aus Wien*. Hrsg. von –. München, Diederichs
- 1998 *Einführung in die Sagenforschung*. Konstanz, Universitätsverlag Konstanz
- PRESTON, Cathy Lynn
1999 *Babysitting and a man upstairs: negotiating the 'politics of everyday fear'*. Contemporary Legend, New Series, 2, 109–136.
- SCHMIDT, Sigrid
2000 *Coffins on cars—three Namibian adventures: some remarks on the relationship of contemporary legends and jests*. Contemporary Legend, New Series, 3, 64–82.
- SCHNEIDER, Ingo
1996 *Erzählen im Internet. Aspekte kommunikativer Kultur im Zeitalter des Computers*. Fabula 37/1–2. 8–27.
- 1999 *Traditionelle Erzählstoffe und Erzählmotive in Contemporary Legends*. In: SCHMITT, Christoph (Hrsg.): *Homo narrans. Studien zur populären Erzählkultur*. Festschrift für Siegfried Neumann zum 65. Geburtstag. 165–180. Münster–New York–Berlin, Waxmann. [Rostocker Beiträge zur Volkskunde und Kulturgeschichte. Hrsg. von Christoph Schmitt. Bd. 1.]
- 2007 *Contemporary Legend – Sagen der Gegenwart. Studien zur Motivgeschichte, gesellschaftlichen Relevanz und genretheoretischen Einordnung*. Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien, Peter Lang. [Beiträge zur europäischen Ethnologie und Folklore. Reihe A: Texte und Untersuchungen. Hrsg. von Leander Petzoldt.] (Megjelenés alatt.)
- SHENHAR, Aliza
1985 *Israelische Fassungen des Verschwundenen Anhalters*. (Mot. E 332.3.3.1: The Vanishing Hitchhiker) Fabula, Bd. 26. Heft 3–4. 245–253.
- SHOJAEI KAWAN, Christine
1998 *The Wife Left at the Roadside and the Slander of Aisha: A Modern Legend in Islamic Tradition*. In: HANDOO, Lalita–BOTTIGHEIMER, Ruth B.: *Folklore and Gender*. ISFNR XIth Congress Papers: Vol. 6. 153–165. Mysore, Zooni Publications
- SMITH, Paul
1999 *Contemporary legend on film and television*. Contemporary Legend, New Series, 2, 137–154.
- THOMPSON, Stith
1975 *Motif-Index of Folk-Literature 1–6*. Revised and Enlarged Edition. Bloomington–London, Indiana University Press
- U[NGÁR] T[AMÁS]
1992 *Kacsá volt a kígyómarta banán*. Népszabadság, augusztus 8. szombat.
- UTHER, Hans-Jörg
2001 *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography*. Based on the System of Antti Aarne and tith Thompson. I–III. Helsinki, Suomalainen Tiedekatemia [FF Communications No. 284–286.]
- VILLÁNYI Péter
1991 *Zabari mesék és mondák*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke. [Gömör Néprajza XXXIV.]

VOIGT Vilmos (szerk.)

- 1998a *A magyar folklór*. Budapest, Osiris Kiadó. Pótló megjegyzés az irodalomjegyzékhez (Voigt Vilmos) 300–302. Kisepikai prózaműfajok (Voigt Vilmos) 303–355.
- 1998b Ergebnisse und Fehler bei der Bearbeitung von „heutigen“ mündlichen Texten. In: HEISSIG, Walter–SCHOTT, Rüdiger: *Die heutige Bedeutung oraler Traditionen – The Present-Day Importance of Oral Tradition*. Opladen, Westdeutscher Verlag. 63–74. Idem: in Voigt, Vilmos: *Europäische Linien. Studien zur Finnougristik, Folkloristik und Semiotik*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005. 217–226.

WEHSE, Rainer

- 1995 *Change of concepts in contemporary German legends*. *Contemporary Legend*. 5, 132–153.

WEISSER, Herbert

- 1968 Zur Entstehung von Sagen in der Gegenwart. In: HARKORT, Fritz–PEETERS, Karel, C.–WILDHABER, Robert: *Volksüberlieferung*. 401–414. Göttingen, Verlag Otto Schwartz & Co.

WIENKER-PIEPHO, Sabine

- 2000 Das Handy – oder: vom erzählerischen Umgang mit dem Mobiltelefon. In: NAGY, Ilona (curibus)–VEREBÉLYI, Kincső (adiuvante): *Folklore in 2000. Voces amicorum Guilhelmo Voigt sexagenario*. 448–469. Budapest, Universitas Scientiarum de Rolando Eötvös nominata

ZSIGMOND Győző

- 2003 A szeptember 11-i tragédiához és következményeihez fűződő magyar politikai viccek Romániában és Magyarországon. In: *Uó: Napjaink folklórja. Folclorul azi*. 224–253. (Bukarest) București

ILONA NAGY

WHITE FIELD IN HUNGARIAN LEGEND RESEARCH: MODERN LEGENDS

The aim of the author is to cease the lack of research on Hungarian modern/urban/contemporary legends, to stimulate the younger generation of folklorists to deal with phenomena of our days. 1. To help the researches in the future she summarizes the international studies, including the problem of terminology. 2. Text corpuses: collecting modern legend needs not always the same methodology as that of the „classical” folklore genres. This chapter speaks about the special conditions of collection and edition. 3. Modern legend as an extra subgenre in the Hungarian folkloristic literature occurs only in works of the excellent folklorist, Ilona Dobos: otherwise there are only some mentionings and publications of UFO stories. The author gathered the traces of the well-known types from orality in the last decades on the basis of her memory, newspaper articles, the latest publications of journalists in book form and on a Hungarian web-site. In the cases of text publications she cites the results of international research on the given legend type.